

Visió històrica de l'economia espanyola

Matilde Alonso Pérez
Elies Furió Blasco

PID_00238146

Temps mínim previst de lectura i comprensió: **3 hores**

Índex

1. L'evolució de l'economia espanyola al llarg del temps.....	5
1.1. La posició de l'economia espanyola en un àmbit internacional	5
1.2. Una comparació internacional del comportament a llarg termini	7
1.3. Clubs d'economies	9
1.4. Evolució a llarg termini i cicle econòmic	11
2. El final de l'autarquia i el desenvolupisme econòmics.....	17
2.1. Ajust macroeconòmic i reforma estructural per a un canvi de règim econòmic	17
2.2. Transformacions econòmiques de l'Espanya dels anys seixanta	20
2.2.1. Creixement de la renda i canvi en l'estil de vida	20
2.2.2. Transformació demogràfica	21
2.2.3. Canvi sectorial i productiu	22
2.2.4. Canvi en les relacions econòmiques internacionals	23
2.3. Límits del desenvolupisme	26
3. L'economia espanyola entre la crisi del petroli i la transició política.....	27
3.1. La inflació com a principal desequilibri macroeconòmic	28
3.2. Programa d'ajust i pacte de rendes	31
4. L'última crisi econòmica espanyola del segle xx.....	35
4.1. La política econòmica del govern socialista de Felipe González	35
4.2. La recessió i les mesures econòmiques del 1992	40

1. L'evolució de l'economia espanyola al llarg del temps

1.1. La posició de l'economia espanyola en un àmbit internacional

D'acord amb la classificació del Banc Mundial dels països segons el seu nivell d'ingressos, publicada el 2016, Espanya pertany al grup de vuitanta economies amb un alt nivell d'ingressos. Un grup en el qual es troben igualment totes les economies de l'entorn de l'espanyola com és el cas dels Estats Units, Canadà, Austràlia, França, Alemanya, Itàlia, Portugal, Suècia, Noruega i Finlàndia, així com bona part dels restants països de la Unió Europea. Però també formen part del grup d'economies d'alts ingressos països com Argentina, Xile, la República de Corea del Sud, Kuwait, la Federació Russa, Veneçuela o Uruguai.

La classificació de països del Banc Mundial

El criteri principal que aplica el Banc Mundial en la classificació de les economies és l'ingrés nacional brut (INB) per càpita. Anteriorment, aquest terme es denominava *producte nacional brut*, o PNB.

Els grups són:

- ingressos baixos, US\$975 o menys;
- ingressos mitjans baixos, US\$976 a US\$3.855;
- ingressos mitjans alts, US\$3.856 a US\$11.905.

No obstant això, per a l'any 2014, el PIB per càpita espanyol representava el 78,3 % del valor mitjà dels països d'ingressos alts, i l'any 2005, en plena expansió econòmica, va arribar a representar el 110,4 % d'aquesta mitjana. Aquest últim valor representa el millor resultat aconseguit per l'economia espanyola en tota la sèrie disponible. La Gran Recessió del 2008 marca, sense cap dubte, un punt d'inflexió en el comportament de l'economia espanyola, ja que va comportar una pèrdua de pràcticament trenta punts en la renda relativa espanyola.

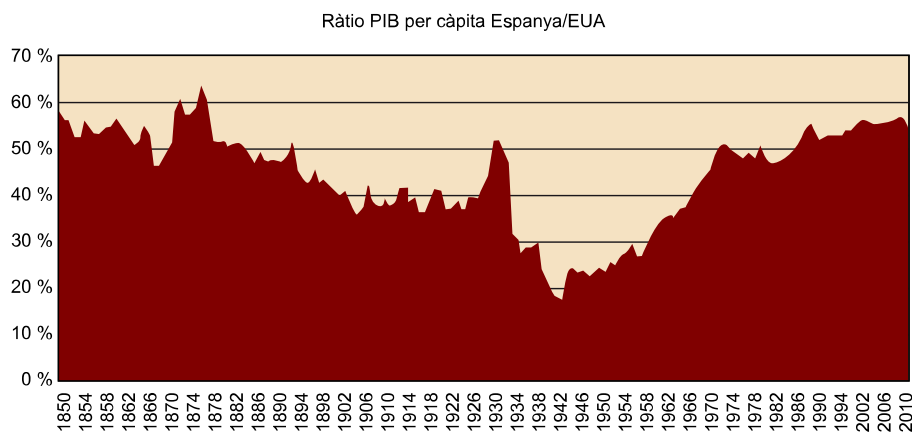
Posteriorment, aprofundirem en la naturalesa i conseqüències de la Gran Recessió per a l'economia espanyola i mostrarem el gran impacte que aquesta ha tingut per a Espanya. No obstant això, pensar que la mera recuperació portarà per si mateixa una tornada a valors superiors a la mitjana dels països d'alts ingressos, suposa obviar les conseqüències de l'última crisi sobre l'estructura productiva i socioeconòmica espanyola, però també la perennitat d'algunes situacions i problemes de la mateixa economia nacional: el 2005, el producte per càpita espanyol no arribava a representar el 75 % del producte per cà-

pita mitjà dels països més avançats de l'OCDE (Organització de Cooperació i Desenvolupament Econòmic) i suposava el 56 % del producte per habitant dels Estats Units.

La diferència entre Espanya i els Estats Units no és, en absolut, una novetat. El 1850 i d'acord amb les dades de la base de Maddison, l'ingrés per càpita d'Espanya aconseguia representar el 56 % del nord-americà, exactament el mateix percentatge del 2005 o del 2010. En 160 anys, la posició relativa d'Espanya no s'ha vist alterada o, en altres termes, no s'ha produït una veritable convergència econòmica cap al líder econòmic.

És innegable que l'economia i la societat espanyola han millorat significativament al llarg del temps transcorregut; la capacitat d'assegurar nivells més alts de benestar material és clarament més gran en l'actualitat, malgrat que la noció mateixa de benestar hagi canviat. I fins i tot, en alguns indicadors de benestar el progrés espanyol ha estat especialment rellevant, com és el cas de l'esperança de vida. No obstant això, és sens dubte un fet rellevant l'esmentada constància en la relació entre l'economia espanyola i la nord-americana. Com es pot observar en la gràfica 1, la major part del temps el percentatge mostrat per l'economia espanyola està molt lluny dels valors actuals. La mitjana geomètrica del període és de 42,9 %, el valor des de l'entrada en la Comunitat Europea (1986), de 53,6 % i, finalment, durant l'últim període de fort creixement econòmic (1994-2007), 54,7 %

Gràfica 1

Font: Elaboració a partir de Maddison Project (02/02/2016).

El 1962, Espanya va recuperar la situació que tenia el 1936. La dècada dels seixanta marca una transformació molt important de l'economia espanyola. L'obertura exterior, encara que parcial, permetrà aprofitar l'expansió de l'economia internacional i accelerarà l'acostament als nivells previs. La crisi dels setanta suposarà una reculada i la fase expansiva reprendrà, encara que més suaument, el camí de la convergència que frenarà la Gran Recessió. Aquesta descripció temporal assenyala clarament que en les fases de creixement econòmic, Espanya ha reduït distàncies respecte als Estats Units, mentre que aquestes s'han incrementat amb les crisis. Però també evidencia que la celeritat de la convergència ha estat diferent depenent de la naturalesa de l'estructura

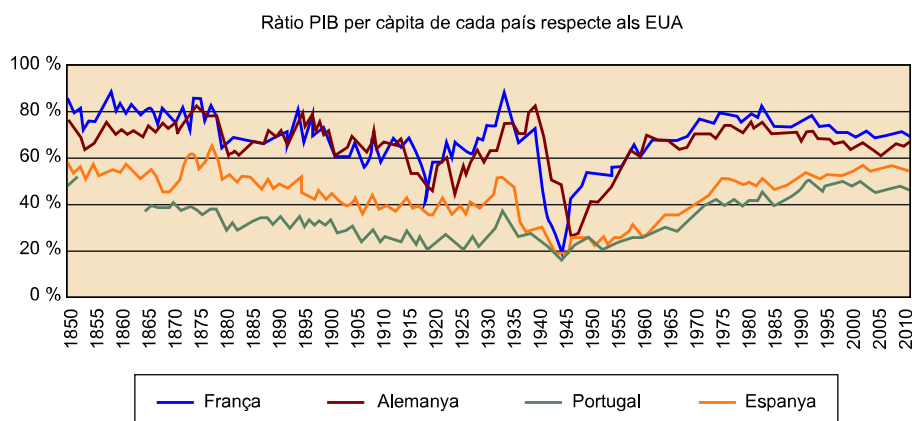
productiva nacional. Aquest és un punt que s'ha estudiat anteriorment i que, posteriorment, tractarem de posar en el seu context temporal amb més detall. De moment, intentem traçar les característiques de l'economia espanyola.

1.2. Una comparació internacional del comportament a llarg termini

Per comprendre millor la situació de l'economia espanyola, convé preguntar-se, en primer lloc, si altres economies han conegut una evolució similar o, per contra, han aconseguit escurçar les distàncies amb l'economia nord-americana.

En comparar l'evolució del PIB per càpita de tot un seguit d'economies amb la nord-americana, és possible establir una agrupació dels països en tres grans categories. D'una banda, es troben els països l'evolució dels quals ha estat relativament paral·lela a la dels Estats Units, en el sentit que en l'actualitat presenten la mateixa ràtio que a l'inici de la sèrie. Com s'ha assenyalat, aquest és el cas de l'economia espanyola. També aquí es troben economies del nostre entorn com ara Portugal, França i Alemanya. El paral·lelisme amb els Estats Units no ha estat sempre constant, n'hi ha hagut alts i baixos, però les quatre economies han retornat en l'actualitat als seus nivells més elevats de tota la sèrie. En el cas de França i Alemanya, el valor de la mitjana geomètrica és lleugerament inferior als valors inicials i finals, i en el cas d'Espanya i Portugal els valors inicials i finals són molt millors. Es tracta de països que, a grans trets, han sabut mantenir relativament la seva distància respecte als Estats Units.

Gràfica 2

Font: Elaboració a partir de Maddison Project (02/02/2016).

La distinció més significativa entre aquests quatre països és la distància que existeix entre ells i el manteniment de la mateixa al llarg del temps, encara que la pèrdua temporal més significativa l'ha tingut França, i Espanya i Portugal han vist reduïda la seva ràtio inicial i final en tres punts. D'altra banda, les quatre economies han aconseguit el seu màxim valor abans de la forta expansió econòmica posterior a la Segona Guerra Mundial. Alemanya, Portugal i Espanya al segle XIX i França durant el primer terç del segle XX. El pitjor moment

per a les quatre economies se situa entre el 1944 i el 1946. En el cas d'Espanya, a la destrucció humana, institucional i econòmica de la Guerra Civil, cal afegir-hi les nefastes conseqüències econòmiques de l'autarquia (taula 1).

França i Alemanya superen d'una manera relativament constant a Espanya en 20 punts. Existeixen períodes en els quals el creixement econòmic espanyol ha estat molt intens i ha retallat les distàncies respecte als Estats Units, França i Alemanya. Però amb les successives crisis, que també han estat generalment més intenses a Espanya, s'han absorbit i eliminat els guanys dels anys d'expansió. En conseqüència, a llarg termini, també s'observa una falta de convergència amb els socis comercials.

Taula 1. Situació relativa del PIB per càpita nacional respecte als Estats Units

	França	Alemanya	Portugal	Espanya
Valor 1850	86 %	77 %	50 %	58 %
Valor 2010	70 %	68 %	47 %	55 %
Mitjana geomètrica	68 %	66 %	32 %	43 %
Màxim	89 %	84 %	52 %	64 %
Any de màxim	1933	1874	1851	1877
Mínim	20 %	24 %	15 %	18 %
Any del mínim	1944	1946	1944	1944 i 1945

Font: Elaboració a partir de Maddison Project, (02/02/2016).

La intensitat més gran del cycle econòmic a Espanya respecte al d'altres economies de l'entorn es manté en l'actualitat, malgrat la sincronització més gran que la integració europea i la mundialització han ocasionat per a l'economia nacional. La volatilitat macroeconòmica més gran manifesta trets estructurals específics d'Espanya.

Per exemple, la intervenció dels estabilitzadors automàtics és més petita en l'economia espanyola tant en les expansions com en les recessions, en el sentit que frena en una mesura més petita les expansions i les recessions. També els mecanismes d'expansió monetària actuarien amb caràcter més procíclic en el cas de l'economia espanyola que en la de les economies del nostre entorn. Aquests dos elements –estabilitzadors automàtics i mecanismes monetaris– conformen trets estructurals i institucionals que atorguen especificitat al funcionament de l'economia tant en un àmbit macroeconòmic com productiu i permetran explicar, quan sigui l'hora, l'acompliment econòmic i socioeconòmic espanyol.

Un segon grup de països el constitueixen aquells que, amb el pas del temps, han reduït les distàncies pel que fa al líder. Es tracta de països que han mostrat una convergència; entre els quals es troben Corea del Sud, el Japó, Noruega o Suècia. Els tres primers tenien nivells d'ingrés per càpita, el 1850, inferiors a Espanya i, actualment, la superen. El 1970, el PIB per càpita de Corea del Sud representava el 14,5 % del nord-americà, mentre que a Espanya suposava el 42 % i, el 2010, eren, respectivament, de l'ordre del 71 % i 55 %. Així doncs, l'economia coreana ha conegut un fort creixement econòmic des de la dècada

dels setanta (i, fins i tot, des dels seixanta). Com es va assenyalar anteriorment, durant els anys setanta la corba d'evolució de l'economia espanyola es torna plana (gràfica 1).

El 1850, la relació del PIB per càpita de Noruega respecte al dels Estats Units era inferior a l'espanyol; en canvi, el 2010, els supera en més de 35 punts, fins a situar-se nou punts per sota del dels Estats Units. Així, mentre que l'economia espanyola ha mantingut la seva posició inicial, Noruega l'ha augmentat significativament. El creixement econòmic noruec se sustenta en l'explotació de productes primaris, bé alimentaris o bé energètics.

Si es compara l'evolució de Noruega amb la de Veneçuela, és possible evidenciar la importància dels arranjaments institucionals que, en determinar les regles de joc dels mercats, de l'economia i de la política econòmica, contribueixen de manera significativa sobre l'acompliment econòmic nacional. Noruega i Veneçuela són dos països exportadors de petroli: en tots dos casos les exportacions petroleres representen més del 80 % de les exportacions nacionals. No obstant això, els nivells de vida dels seus ciutadans, la renda per càpita i la qualitat dels seus règims polítics són molt diferents. Les institucions semblen, doncs, ser clau en la determinació dels assoliments econòmics.

Altres dos països que compten amb un patró d'inserció internacional molt similar i resultats econòmics molt contrastats són Argentina i Nova Zelanda. En tots dos casos, les seves exportacions estan fortament centrades en els productes agrícoles. Argentina és actualment un país primari exportador, com ho va ser en el passat. En els inicis de la seva integració internacional com a economia nacional independent, el seu producte per càpita representava el 60 % del nord-americà (el 1850) i, en l'actualitat, no aconsegueix el 34 %. En canvi, Nova Zelanda, amb una inserció internacional primària semblant a Argentina, gaudeix de nivells de vida molt superiors.

Argentina, juntament amb Xile i Veneçuela, pertany al tercer grup de països que, amb el pas del temps, han vist augmentar les distàncies pel que fa al líder econòmic. No es tracta d'un tret comú als països llatinoamericans, ja que Mèxic pertany al grup de països d'Espanya (estabilitat en la seva ràtio relativa als Estats Units).

1.3. Clubs d'economies

Espanya, doncs, es caracteritza per pertànyer al grup de països d'alts ingressos i també a aquells que es troben atrapats en el seu nivell inicial. Les dificultats per reduir les distàncies pel que fa als Estats Units obliguen a interrogar-se sobre quins factors poden explicar una situació d'aquest tipus. Generalment, la literatura especialitzada remet a alguns dels següents factors o a una combinació d'ells:

- Dificultats per aconseguir millores contínues en la competitivitat i en la productivitat.
- Baixa capacitat per transferir a l'esfera productiva les millores existents en el sistema educatiu i assegurar eficaçment la transferència i assimilació del coneixement i innovacions.
- Falta d'igualtat i desprotecció de determinats col·lectius.
- Inadequat disseny institucional i baixa qualitat del funcionament de les institucions pel que fa als processos de presa de decisions privats, públics i col·lectius.

Com veurem, resulta difícil pronunciar-se sobre el fet de si l'economia espanyola ha guanyat o perdut competitivitat al llarg del temps, en part perquè el resultat està subjecte a l'indicador que s'utilitzi. El perfil d'especialització internacional de l'economia espanyola sembla estar atrapat tant per dalt com per baix. En aquest últim cas, perquè els costos de producció, particularment els costos salarials espanyols, són significativament superiors als països de baixos ingressos, de manera que l'economia nacional té serioses dificultats per competir en un àmbit internacional en les produccions intensives en mà d'obra. En l'altre extrem, el nivell tecnològic efectiu espanyol és inferior al de les economies més avançades i, per això, aquí també existeixen dificultats en la confrontació internacional. Espanya importa un volum molt gran tant de productes de baix nivell tecnològic com d'alt nivell tecnològic. Cal tenir en compte que una part important dels béns que es consumeixen són béns de baix nivell tecnològic i de baix creixement de la demanda. D'altra banda, els productes de demanda creixent solen associar-se amb els d'alt contingut tecnològic, en els quals la producció espanyola és deficitària. En tots dos casos, resulta un dèficit comercial, una de les expressions de falta de competitivitat d'una economia nacional: les dificultats per satisfer tant la demanda nacional com la internacional.

No obstant això, malgrat aquesta evidència en què es troba l'economia espanyola, no ha d'oblidar-se una altra. Durant les últimes dècades, l'economia internacional s'ha caracteritzat per la irrupció de l'economia xinesa i de les seves exportacions. Això ha suposat que el pes relatiu de les restants economies al mercat mundial s'hagi reduït. Malgrat això, Espanya ha mantingut inalterada la seva quota en les exportacions internacionals de béns i serveis.

Aquest resultat s'explica, en primer lloc, pel lideratge turístic espanyol sostingut, en part, per la inestabilitat i inseguretat d'altres destinacions turístiques competidores. En segon lloc, una part de les empreses espanyoles han escomès canvis tècnics i organitzatius que els han permès triomfar als mercats internacionals i frenar l'avanç de les empreses multinacionals al mercat nacional.

Bona part d'aquestes empreses han desenvolupat un saber fer en la incorporació i assimilació d'avanços tècnics, organitzatius i de producte, i han sabut combinar de manera eficaç estratègies que combinen qualitat i preu.

No obstant això, les exportacions espanyoles es troben de manera molt destacada concentrades en les grans empreses i, sobretot, en les filials de les empreses multinacionals. Les pimes espanyoles (petites i mitjanes empreses) experimenten serioses dificultats per exportar perquè no tenen la grandària mínima necessària per fer-ho amb garanties, o bé perquè no exploten les modalitats associatives que permetrien superar aquestes restriccions degudes a la talla empresarial, o bé perquè simplement no compten amb els recursos i capacitats per penetrar als mercats exteriors (coneixements de l'entorn internacional i nacional d'altres països, per exemple). D'altra banda, la gran empresa multinacional espanyola compta amb una orientació funcional de prestació de serveis que per la seva naturalesa ha d'efectuar-se *in situ* (banca, comunicacions, gestió de projectes i infraestructura, etc.), amb la qual cosa l'embranchada d'exportacions manufactureres és més petita.

L'asimetria entre la gran i la petita i mitjana empresa es perllonga en l'àmbit de la productivitat. De fet, l'economia espanyola mostra serioses dificultats per millorar de manera contínua els nivells de productivitat. La distància entre Espanya i els Estats Units en matèria de productivitat aparent del factor treball no ha fet més que augmentar al llarg de les dues últimes dècades i, actualment, és més gran que la que existeix pel que fa a la renda per càpita.

1.4. Evolució a llarg termini i cicle econòmic

Com en molts àmbits de l'economia, en el tractament dels cicles econòmics no existeix un acord unànime dins de la literatura.

Mentre que per als keynesians el **cicle econòmic** és una manifestació de l'inadequat funcionament de l'economia, per als economistes partidaris de la teoria del cicle real, entre d'altres, els cicles són la resposta òptima dels agents econòmics davant xocs reals.

Existeixen moltes explicacions sobre les causes i conseqüències dels cicles econòmics, i algunes d'elles són incompatibles entre si. Així mateix, per a alguns economistes, els cicles són desviacions temporals de la tendència a llarg termini de l'economia, de manera que transcorregut el cicle econòmic, l'economia tornarà a la seva senda tendencial. En canvi, per a altres economistes, els cicles econòmics impliquen modificacions de les tendències; si tenen raó, els cicles impliquen, en certa manera, alteracions més grans del producte potencial que pot obtenir una economia.

No és el propòsit d'aquesta matèria tractar i discutir la literatura dels cicles econòmics. No obstant això, és difícil analitzar l'economia espanyola sense tenir present els successius cicles econòmics que ha conegut. La seva descripció i anàlisi permet radiografiar millor l'economia espanyola.

Un cicle està format per expansions que es produeixen més o menys al mateix temps en nombroses branques de les economies; aquestes expansions són seguides per recessions, contraccions i recuperacions de l'activitat que afecten el conjunt d'activitats econòmiques. La recuperació condueix a l'expansió, i aquesta es veurà seguida per la contracció o declivi de l'activitat que conclourà en una recessió. La definició tècnica de recessió ve determinada per dos trimestres consecutius amb taxes de variació negatives del principal indicador de producció (PIB o PNB). Podem definir diferents cicles, sense que tècnicament les economies arribin a una recessió. S'observa un descens de l'activitat sense que arribi a presentar taxes negatives, seguit per una recuperació. La base del mesurament del cicle econòmic és el comportament temporal de la taxa de variació del PIB o del PNB trimestrals.

La successió de fases no és perfectament periòdica, sinó tan sols recurrent al llarg del temps.

El cicle econòmic descriu una síntesi de moviment de l'activitat econòmica –mesura generalment en termes del PIB–, i serveix com a marc de referència per analitzar l'evolució dels agregats (consum, inversió, ocupació, etc.) i els desequilibris macroeconòmics (inflació, desequilibri pressupostari i desequilibri extern).

Al mateix temps, provoquen canvis i són la conseqüència de trets bàsics de l'estructura econòmica (competitivitat, productivitat, desenvolupament tecnològic, preferències dels consumidors i agents econòmics, paper de l'estat en l'economia, etc.).

En el comportament de les **variables econòmiques** al llarg del cicle, convé tenir present una distinció entre:

- a) Variables procíclics, que evolucionen amb el mateix sentit que l'agregat econòmic (inversió, consum, preus, etc.).
- b) Variables contracíclics l'evolució de les quals és contrària a la del producte agregat (per exemple, atur).
- c) Variables acíclics que no es veuen influïdes pel canvi fase del cicle econòmic.

Abel i Bernanke (1992) van exposar com a principals fets estilitzats del moviment cíclic d'una economia els següents:

- Els moviments cíclics són comuns per a tots els sectors de l'economia.
- La producció industrial, el consum i la inversió són procíclics i simultanis. La despesa pública també mostra una tendència a ser procíclic.
- La inversió fluctua molt més que el consum privat.
- L'ocupació és procíclic i l'atur, contracíclic. El nivell d'utilització de la capacitat productiva és procíclic.
- El salari real i la productivitat mitjana del factor treball són també procíclics.
- L'oferta de diners i el preu de les accions són procíclics i constitueixen indicadors avançats.
- La inflació i el tipus d'interès nominal són procíclics, però retardats respecte a altres variables.
- El tipus d'interès real és acíclic.

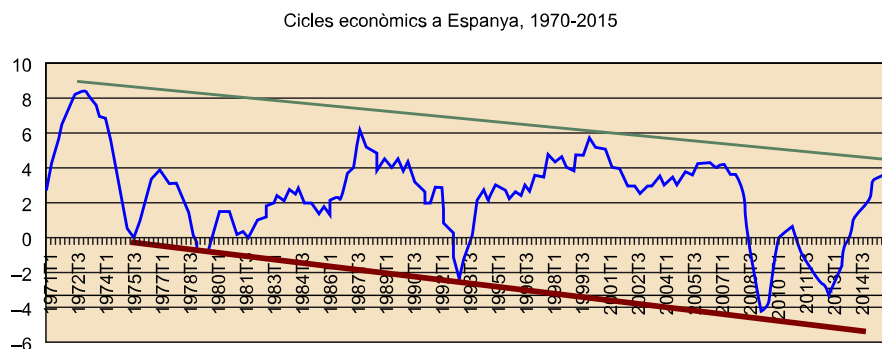
Per a alguns economistes, existeix una dissociació entre **la tendència** i el **cicle**. Per a uns altres, aquesta no és evident, de manera que, en la seva opinió, sobre la tendència de llarg termini es produeixen els moviments cíclics més o menys regulars, però de curta durada i de nul·les conseqüències sobre la tendència. Per als primers economistes, els cicles a més de ser fluctuacions de curta durada pertorben la tendència en provocar moviment en les bases sobre les quals s'assenta el comportament econòmic de llarg termini. Per exemple, per als partidaris de la teoria dels cicles reals, la causa dels cicles serien xocs tecnològics que poden provocar canvis significatius en la productivitat i, amb això, alteracions importants en la senda de creixement a llarg termini de l'economia. Una economia pot experimentar xocs positius o negatius que millorin o empitjorin el seu acompliment a llarg termini. Així doncs, el cicle no seria una mera desviació en el nivell de producció de llarg termini, sinó una variació mateixa del nivell natural de producció.

Els cicles són respostes òptimes dels agents econòmics a la variació aleatòria del progrés tecnològic.

Com veurem al llarg del nostre estudi de l'economia espanyola, aquesta confirma una part d'aquests fets i, per contra, s'aparta en altres extrems. D'altra banda, com pot observar-se en la gràfica 3, la tendència al llarg del període

1970-2014 del creixement econòmic espanyol és decreixent i, durant el mateix, les màximes taxes s'han anat reduint mentre que, per contra, els mínims s'han incrementat. Encara que el gràfic no pot validar l'afirmació que el cicle econòmic és capaç d'alterar la tendència a llarg termini, sí que té un valor pedagògic i ens obliga a no descartar aquest tipus de relació entre cicle i tendència econòmics.

Gràfica 3

Font: Elaboració a partir de l'INE (17/03/2016).

És cert que darrere de cada període de creixement o de recessió de l'economia espanyola hi ha canvis importants en l'economia internacional; i també, durant les corresponents fases baixes del cicle, a Espanya s'han escomès una sèrie de polítiques d'ajust i reformes estructurals tendents a corregir els desequilibris macroeconòmics i respondre a les necessitats de transformacions en la base productiva del país. Si bé en diferents ocasions el sector exterior ha contribuït a precipitar de manera mediata o immediata les crisis econòmiques i ha forçat la presa de decisions de política econòmica, també és cert que les obertures exteriors han alimentat i contribuït significativament a les fases de creixement.

Taula 2. Periodificació del comportament de l'economia espanyola des del 1970 fins al 2015

Període	1970T1-1979T3	1979T4-1993T3	1993T4-2010T1	2010T2-2013T4	2014T1-2015T4
Promig (%)	3,81	2,20	2,90	1,34	2,29
Creixement mitjà (mitjana geomètrica de les taxes positives) (%)	3,02	1,86	3,22	0,30	1,93
Desviació típica del creixement	2,91808	1,77811417	2,08560075	2,02666484	2,8246486
Duració (trimestres)	35	56	66	15	8
Taxa màxima de creixement (%)	8,30	6,10	5,58	0,53	3,54
Taxa mínima de creixement (%)	-0,70	-2,50	-4,26	-3,13	0,42
Trimestres amb creixement positiu	32	52	60	3	8

Font: Elaboració a partir de l'INE (17/03/2016).

Període	1970T1-1979T3	1979T4-1993T3	1993T4-2010T1	2010T2-2013T4	2014T1-2015T4
Trimestres amb taxes de variació negatives	3	4	6	12	0

Font: Elaboració a partir de l'INE (17/03/2016).

Si s'atén a la consideració que tot cicle econòmic coneix una etapa caracteritzada per una fase amb taxes de variació del PIB trimestral negatiu (en variació anual), és possible distingir cinc cicles econòmics des del 1970 fins a l'actualitat, encara que l'últim sigui incomplet. De la gràfica 3 i la taula 2, es poden extreure les següents observacions: a mesura que avancem en el temps, les taxes de creixement mitjanes de l'economia han estat menors, fins i tot durant un període han estat negatives. Les taxes màximes de creixement també han estat més petites amb l'avanç del temps. Aquesta tendència al creixement més petit és una pauta que l'economia espanyola comparteix amb altres economies occidentals. Durant aquests més de quaranta-cinc anys, les economies han experimentats xocs negatius, com l'encariment de les matèries primeres, però també altres de positius, com l'impuls tecnològic motivat per l'economia del coneixement. No obstant això, les taxes negatives han estat també cada vegada més negatives, la qual cosa evidenciaria una possibilitat més petita d'aprofitar els xocs positius i una sensibilitat més gran als xocs negatius.

Si atenem els tres primers cicles, la seva durada ha estat cada vegada més gran. Aquesta durada més gran afecta tant els trimestres de creixement positiu com els que presenten una taxa de variació negativa. L'últim cicle és incomplet, ja que no manifesta taxa de creixement negatiu; i en el cas del penúltim, la seva anàlisi exigeix relacionar-lo amb l'últim assenyalat. Vistos conjuntament els dos últims, formarien el període de la Gran Recessió en la qual l'economia espanyola ha conegut una doble recaiguda.

La gràfica 3 i la taula 2 marquen una primera periodificació en l'estudi de l'evolució de l'economia espanyola. Sobre la base d'aquesta es desenvoluparan els següents apartats. El curs dels esdeveniments i de la política econòmica ens obligarà a introduir petites modificacions en aquestes fases de l'economia espanyola. La primera d'elles, 1970T1-1979T3, també apareix com a incompleta, ja que conté també els trimestres de la dècada dels seixanta en els quals l'economia espanyola, com a resultat del Pla nacional d'estabilització econòmica del 1959 i de l'evolució i esdeveniments de l'economia internacional, va experimentar un intens creixement econòmic, però sobretot una transformació molt important.

Relació entre el PIB / habitant nacional respecte al PIB / habitant EUA (%)

Any País	1850	1870	1900	1910	1925	1950	1970	1975	1990	2005	2010
	86 %	77 %	70 %	60 %	66 %	54 %	76 %	80 %	76 %	70 %	70 %
Alemanya	77 %	75 %	73 %	67 %	56 %	41 %	72 %	74 %	69 %	63 %	68 %

Font: Elaboració a partir d'A. Maddison.

Any País	1850	1870	1900	1910	1925	1950	1970	1975	1990	2005	2010
Regne Unit	126 %	131 %	110 %	93 %	82 %	73 %	72 %	73 %	71 %	77 %	78 %
Espanya	58 %	49 %	44 %	38 %	39 %	23 %	42 %	51 %	52 %	56 %	55 %
Argentina	68 %	60 %	70 %	77 %	62 %	52 %	49 %	50 %	28 %	28 %	34 %
Bolívia						20 %	14 %	15 %	9 %	9 %	10 %
Xina	32 %	22 %	13 %			5 %	5 %	5 %	8 %	18 %	26 %
Japó	37 %	30 %	29 %	26 %	30 %	20 %	65 %	70 %	81 %	70 %	72 %
Filipines		26 %		18 %	21 %	11 %	12 %	12 %	9 %	9 %	10 %
Corea del Sud		14 %			10 %	9 %	14 %	19 %	38 %	59 %	71 %
Iran		29 %				18 %	28 %	36 %	15 %	18 %	21 %
Marroc		23 %				15 %	11 %	11 %	11 %	11 %	13 %
Nigèria						8 %	7 %	8 %	5 %	5 %	6 %
Àfrica del Sud	35 %	33 %	23 %	23 %	22 %	27 %	27 %	26 %	17 %	15 %	17 %
Total món		36 %				22 %	25 %	25 %	22 %	23 %	26 %
Noruega	52 %	56 %	46 %	44 %	46 %	57 %	67 %	75 %	80 %	89 %	92 %
Suècia	58 %	55 %	51 %	51 %	55 %	70 %	85 %	87 %	76 %	77 %	83 %
Nova Zelanda	62 %	127 %	105 %	107 %	84 %	88 %	74 %	77 %	59 %	61 %	62 %

Font: Elaboració a partir d'A. Maddison.

2. El final de l'autarquia i el desenvolupisme econòmics

El període contemporani de l'economia espanyola s'inicia amb la finalitat de l'autarquia, de la mà de l'aplicació d'un **pla d'ajust i reforma estructural**. Aquest pla va resoldre temporalment una sèrie de problemes importants de l'economia espanyola. La crisi dels anys setanta reobriria la necessitat d'un nou pla de reforma estructural i de mesures per superar els desequilibris macroeconòmics. Aquesta vegada van ser els Pactes de la Moncloa que, com a política d'ajust estructural i amb una altra denominació, es perllongarien fins a principis dels vuitanta. L'entrada d'Espanya en la Comunitat Europea alimentaria un nou cicle expansiu que finalitzaria el 1992, amb una crisi breu en relació amb la Gran Recessió i en la qual la devaluació de la moneda tindria un paper important en la seva superació. Des de finals del 1993 fins al 2008, l'economia espanyola viurà un període de perllongat creixement, però desgraciadament li seguiria una perllongada crisi econòmica, financera i social.

Els següents apartats estan organitzats a partir de les quatre crisis econòmiques citades i els moments d'expansió que les van succeir. S'analitzen les causes i conseqüències, els factors econòmics nacionals i internacionals i politiceconòmics que van intervenir en l'esclat de les crisis i en la seva superació.

2.1. Ajust macroeconòmic i reforma estructural per a un canvi de règim econòmic

La sortida de les fases de recessió d'una economia implica la resolució dels problemes estructurals i la correcció dels desequilibris macroeconòmics. En moltes ocasions, la conjunció de tots dos constitueix el contingut dels **programes d'ajust macroeconòmic i de reforma estructural**, o simplement **programes d'ajust estructural**. El Pla nacional d'estabilització econòmica del 1959 va suposar l'abandó de l'autarquia com a model econòmic i una parcial obertura exterior de l'economia i una liberalització interna, així com canvis substancials en el model econòmic. El règim polític es va mantenir inalterat.

Autarquia econòmica

L'autarquia és el sistema econòmic orientat a la cerca de l'acte-proveïment. Aquest pretén respondre a la demanda i necessitats internes amb l'única resposta de la producció nacional. Els intercanvis econòmics internacionals (comercials, financers i d'inversió) es redueixen fins i tot per sota del mínim indispensable.

Històricament, els països que han desenvolupat l'autarquia s'han caracteritzat per l'estancament econòmic i una extensa pobresa de la seva població.

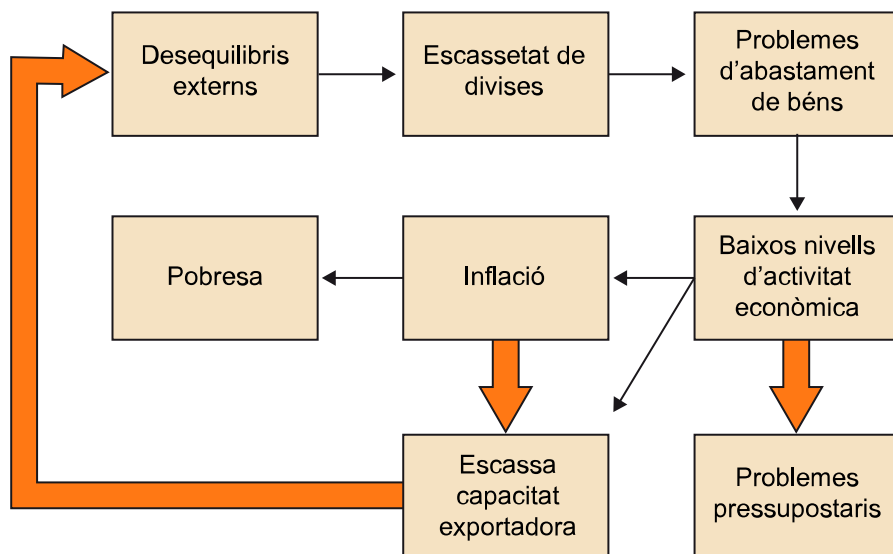
L'economia franquista del 1939 al 1959 era un exemple de política econòmica autàrquica. La situació de Corea del Nord seria una altra. En general, la implantació d'un règim autàrquic sol ser el resultat, en dosis diferents, de l'aïllament internacional i de la volun-

tat política de les autoritats nacionals. En el cas del franquisme, es combinaven tots dos elements, però el component polític del règim hi va tenir un paper destacat.

La feblesa del model econòmic autàrquic generava els desequilibris macroeconòmics que paralitzaven el funcionament de l'economia. L'opció autàrquica per part del règim franquista implicava un fort proteccionisme exterior i un alt grau d'intervencionisme intern de l'economia. Les dificultats administratives per importar i exportar i l'escassetat de divises implicaven estrangulacions de períodes de les balances de pagaments i una enorme escassetat de béns indispensables per garantir la producció. El proteccionisme integral encaria les importacions i la producció nacional. La falta de proveïment ocasionava inflació i enormes dificultats per garantir satisfer les necessitats bàsiques de la població (il·lustració 1).

Encara que l'intervencionisme va ser fonamentalment administratiu i no va comportar un creixement de la despesa pública, es van generar successius dèficits pressupostaris. Es va implantar la contribució d'usos i consums i es van elevar les tarifes impositives. Les necessitats financeres no cobertes per la recaptació van ser cobertes amb el recurs al Banc d'Espanya i l'emissió de deute pignorable. Ambdues mesures van alimentar la inflació que coneixia el país.

Il·lustració 1. Els desequilibris econòmics de l'autarquia

El Pla nacional d'estabilització econòmica contenia un programa d'ajust macroeconòmic i reforma estructural dissenyat per fer front a la insostenible situació econòmica de l'Espanya dels anys cinquanta. La insostenibilitat de la situació va imposar el programa enfront de les fermes reticències ideològiques i polítiques.

El fonament d'una nova política econòmica d'Espanya

El canvi de la política econòmica del Pla nacional d'estabilització econòmica estava basat en tres idees fonamentals: l'obertura a l'exterior amb la liberalització dels intercanvis i la consegüent integració més gran de l'economia espanyola en la internacional, l'estabilització interna negant les oportunitats d'un desenvolupament durador amb inflació i la liberalització i competència internes per aconseguir una millor assignació de recursos. El propòsit final de l'aplicació d'aquestes tres idees inspiradores de la política

del Pla nacional d'estabilització econòmica era aconseguir un desenvolupament econòmic més gran que a propòs l'economia espanyola a les economies dels països de l'OECE reduint el seu endarreriment relatiu.

La nova política econòmica que inicia la seva aplicació el 1959 no havia estat improvisada i comptava amb profundes arrels en el pensament i propostes de la millor tradició dels economistes espanyols. Una tradició que inicia l'obra de Flores de Lemus i continuen altres destacats economistes: Francisco Bernis, Luis Olariaga i Román Perpiñá i que seguirien també els fundadors dels estudis universitaris d'Economia a Espanya. Valentín Andrés Álvarez, Manuel de Torres i José Castañeda. Aquestes idees que inicia l'obra de Flores passarien, a través d'aquesta tradició, als economistes sortits de la Facultat d'Econòmiques de Madrid, que van estar presents en l'elaboració de l'estratègia del Pla nacional d'estabilització econòmica.

En què consistien aquestes idees de la denominada millor tradició dels nostres economistes? El seu punt de partida va ser oferir una resposta a l'endarreriment econòmic relatiu d'Espanya enfront d'Europa. Un endarreriment relatiu que els economistes i espanyols atribuïen a causes endògenes o internes associades al model de política econòmica que va condicionar el nostre creixement des de finals del segle XIX, basat en el que es va denominar el Pacte de la Restauració Canovista, que va informar la política aranzelària desenvolupada en els anys noranta i les disposicions bàsiques dels quals són el Reial decret de 24 de desembre del 1890 i l'aranzel anomenat de guerra de 31 de desembre del 1891. Aquestes disposicions i les incidències que van acompanyar a l'aplicació dels seus drets marquen a Espanya el viratge proteccionista de la Restauració, que inicia una política que ha rebut l'expressiva denominació d'industrialització cap a dins. El contingut concret d'aquesta alternativa consistia a accentuar la importància del mercat intern per afavorir el desenvolupament de la producció nacional i el creixement de l'economia espanyola. Aquest proteccionisme espanyol tenia com a propietat distintiva la forma extremista i gens pragmàtica amb la qual es va formular i va aplicar. Es tractava –com va afirmar el professor Flores de Lemus– d'un proteccionisme integral, segons l'expressió de l'economista alemany Wilhelm Lexis, consistent a tractar de protegir totes les produccions, ignorant que la protecció és sempre un concepte relatiu. Com Flores afirmaria, «quan es demana protecció per a tots, es demana la lluna. La protecció dels uns ha de ser necessàriament a costa d'uns altres». La saviesa de la protecció aranzelària estava en altres rumbos: una protecció més discriminada (a favor d'una política de desenvolupament definida i concretada en sectors productius determinats i en la protecció integral) i, en qualsevol cas, una protecció regressiva en el temps, és a dir, temporal. Aquesta concepció de l'aranzel discrepava obertament del proteccionisme de Cánovas dels anys noranta que, per desgràcia, decidiria l'aïllament de l'economia espanyola de l'exterior i que passaria al segle actual en informar la Llei de bases aranzelàries del 1906 i l'aranzel Cambó del 1922. A aquesta protecció i reserva del mercat intern com a base del desenvolupament espanyol contribuirien altres decisions de la nostra política econòmica, com la pràctica d'un tipus de canvi arbitrari de la pesseta que apreciava la seva cotització per sobre de la paritat de les capacitats de compra i que castigava les exportacions i prevalia les importacions; així mateix, les prohibicions a la importació, tan freqüents en la història comercial d'aquest segle, i les Lleis de protecció de la indústria nacional, decisions totes que van tractar –com afirmava Perpiñá– de fer tota la producció per a ús intern. El límit d'aquesta política es troba en la concepció delirant de l'autarquia del franquisme i el tancament del comerç exterior, que van portar al límit de l'absurd la política de substitució de les importacions i la reserva del mercat intern com a base del desenvolupament econòmic del país.

És aquest model del desenvolupament econòmic el que van criticar obertament els nostres millors economistes, per les tres greus conseqüències que produïa: primer, la limitació de les oportunitats del desenvolupament pel curt i pobre mercat intern, que impedia gaudir dels avantatges de la producció en gran escala i de l'especialització. Segon, les crisis greus de la balança de pagaments per la impossibilitat de generar exportacions que atenguessin les importacions imprescindibles. Tercer, el caràcter crònicament inflacionista del procés de desenvolupament orientat en aquesta sola o dominant direcció interna, ja que l'estructura dels costos es veuria afectada per les sèries curtes de producció per al mercat intern i impedièren obtenir béns a costos i preus més petits perquè no es disposava de sèries de producció elevada, ja que les impedia la poca capacitat de compra interna.

A aquesta crítica general del model de desenvolupament espanyol, exposada pels nostres millors economistes, es van afegir tres crítiques més, adreçades a la pràctica absència d'una política monetària en tota la història contemporània d'Espanya, amb els seus efectes sobre la inflació; a la incapacitat del sector públic per finançar amb equilibri pressupostari i fer les tasques que la societat espanyola li reclamava en el seu temps; i l'existència d'un intervencionisme general i persistent de l'Estat, ignorant els avantatges d'uns mercats amb competència viable, capaços d'assignar amb eficiència els recursos escassos de la societat espanyola.

Dit en altres termes, aquesta tradició del nostre millor pensament econòmic creia possible aconseguir un desenvolupament més gran de l'economia espanyola, evitant la protecció integral, fugint de la inflació i liberalitzant l'economia interna d'un intervencionisme omnipresent de l'Estat.

Aquestes tres propostes negatives tenien per als nostres economistes el contrapunt de tres propostes positives per definir una nova política econòmica al servei del desenvolupament estable de l'economia espanyola: primer, liberalització exterior que permetés un intercanvi creixent en béns, serveis i capitals, evitant el proteccionisme integral i orientant els intercanvis per una concepció diferent de la política del proteccionisme integral (una protecció discriminada, basada en la protecció efectiva i, en tot cas, temporal), amb un tipus de canvi realista de la pesseta i no arbitrari. Segon, assegurar l'estabilització interna de preus amb la pràctica d'una política monetària activa i continuada i una política pressupostària amb equilibri potencial de les seves despeses, finançades amb eficiència econòmica i equitat en la seva distribució. Tercer, definir un sistema d'economia mixta amb paper dominant del mercat i de la competència i complementari i corrector de les seves fallades del sector públic.

Aquestes bases, exposades amb tota claredat per la que hem denominat la millor tradició dels nostres economistes, permetien construir una nova política econòmica afavoridora del desenvolupament d'Espanya i reductora del seu endarreriment relatiu. No obstant això, aquestes idees, malgrat el seu indiscutible fonament econòmic, no van ser ateses per la nostra política oficial. Va ser necessari esperar fins al 1959 perquè aquestes idees tinguessin audiència i acolliment a Espanya. Era clar, per tant, que el Pla nacional d'estabilització econòmica de juliol del 1959 definia una política econòmica nova en la seva aplicació, però amb profundes i respectables arrels en l'obra i el quefer dels nostres millors economistes.

Les tres idees de força de la nova política: obertura exterior enfront de protecció, estabilització enfront d'inflació, llibertat amb competència en els mercats enfront d'un intervencionisme omnipresent, informarien, a més del contingut del Pla nacional d'estabilització econòmica, les altres dues grans operacions econòmiques de la segona meitat d'aquest segle: les polítiques d'ajust i la integració a Europa, mostrant així el seu vigor i la seva importància indiscutible.

Font: I. Fuentes Quintana. A: J. L. Garcia Delgado (dir.). *España. Economía* (pàg. 14-15). Madrid: Espasa-Calpe.

L'ajust estructural va permetre corregir una part important dels problemes macroeconòmics, especialment els sistemàtics desequilibris externs, i va suavitzar els interns. Incorporaria una important obertura exterior respecte a la posició inicial, encara que llunyana a la que presentaven les economies de l'entorn. Va permetre, així i tot, beneficiar-se de l'expansió internacional i propiciar un fort ritme de creixement de la renda per càpita. El creixement econòmic no va significar una mera recuperació de l'anterior tendència, va incorporar transformacions econòmiques, socials i institucionals que van donar una nova naturalesa al model econòmic espanyol. Aquestes transformacions tanquen les causes que van motivar el fort creixement, però també els límits del propi model.

2.2. Transformacions econòmiques de l'Espanya dels anys seixanta

2.2.1. Creixement de la renda i canvi en l'estil de vida

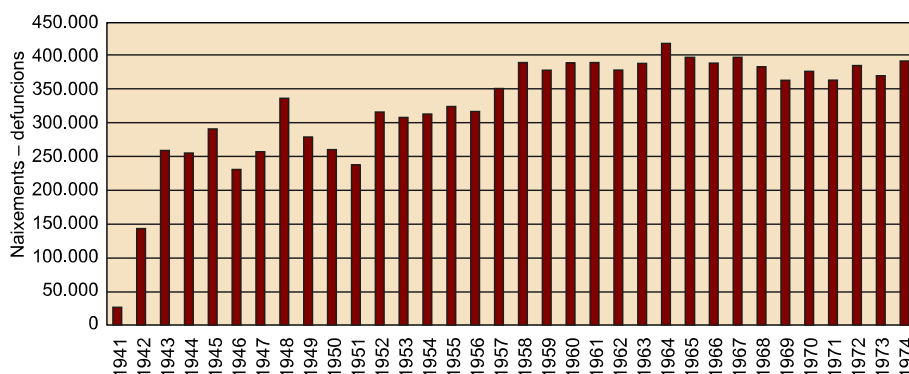
Una de les primeres transformacions que experimentaria la societat espanyola fruit del creixement econòmic de la dècada dels seixanta va ser una millora important en els nivells de renda per càpita. Espanya retallaria la distància respecte a la situació mitjana dels països d'Europa occidental. A més, l'augment

de la renda, juntament amb els canvis socials lligats a la urbanització, va afavorir canvis en les pautes de consum. En essència, es va reduir el pes de les despeses en alimentació en favor d'altres partides de despeses lligades a la creixent oferta de manufactures. L'augment del poder adquisitiu, la incorporació de pautes més consumistes i el creixement demogràfic li donarien una extensió i profunditat més grans al mercat intern espanyol. Moltes empreses, tant nacionals com internacionals, traurien partit en aprofitar la demanda per créixer i per obtenir economies d'escala més gran. En un primer moment, la industrialització espanyola se sustentaria, en bona mesura, en el mercat intern.

2.2.2. Transformació demogràfica

Conseqüència de la millora econòmica i de les condicions materials i sanitàries de vida, la societat espanyola va experimentar un fort creixement demogràfic. Com a conseqüència d'una transició demogràfica i epidemiològica, la natalitat es va mantenir elevada al mateix temps que es reduïa la mortalitat, i amb això tindria lloc un creixement demogràfic. Durant els anys seixanta i setanta, té lloc un important creixement vegetatiu de la societat espanyola (gràfica 4). Fins a mitjan anys cinquanta, el creixement vegetatiu va estar motivat per la caiguda de les defuncions, i durant els anys seixanta i setanta el creixement vindrà impulsat per un important increment dels naixements.

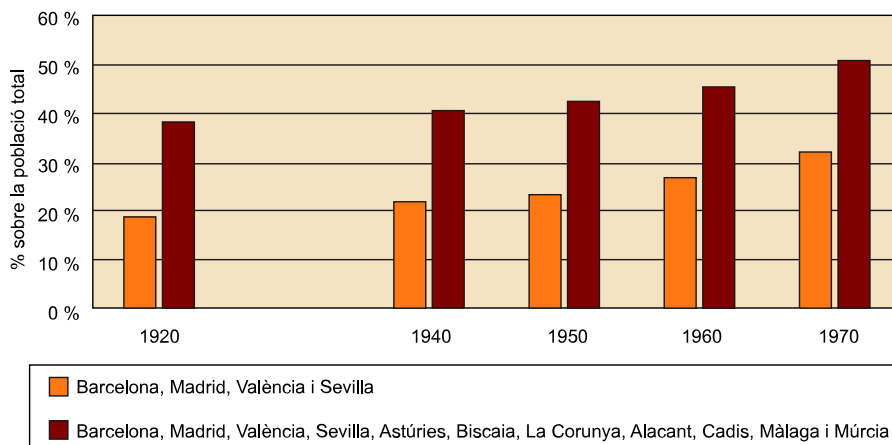
Gràfica 4. Creixement vegetatiu de la població a Espanya

Font: Elaboració a partir de l'INE (23/03/2016).

El creixement vegetatiu va suposar una ampliació de les bases de les piràmides de població. A més, es va produir una redistribució espacial de la població espanyola. La població va créixer de manera més significativa a les regions més poblades. Onze províncies van passar a suposar més del cinquanta per cent de la població; i les quatre primeres concentraven més d'un terç de la població. A l'Espanya dels anys cinquanta, es va iniciar un èxode rural i una gradual concentració urbana de la població que canviaria el mapa demogràfic i econòmic del país i aguditzaria els desequilibris territorials.

Gràfica 5. Població espanyola a les províncies més poblades

Font: Elaboració a partir de l'INE (23/03/2016).

2.2.3. Canvi sectorial i productiu

L'augment del poder adquisitiu dels espanyols, el canvi en les pautes de consum a favor dels productes manufacturadors de consum i el creixement de la població van contribuir a expandir la dimensió del mercat espanyol. Un mercat de més grandària i un context internacional de més obertura van afavorir un canvi molt important en l'estructura productiva espanyola. L'estructura productiva espanyola es va caracteritzar per un creixement del sector industrial i del terciari en detriment de l'agricultura.

La pèrdua de població de l'agricultura i l'encariment relatiu dels salaris agraris van provocar la crisi de l'agricultura tradicional, i van afavorir la mecanització accelerada i l'increment en l'ús d'entrades procedents del sector industrial. L'agricultura es convertiria en un sector més dependent de la resta d'activitats.

El conjunt de l'economia espanyola va experimentar un significatiu increment de la productivitat, conseqüència de l'evolució sectorial de l'economia, dels canvis tècnics i organitzatius i de l'augment en l'escala de producció. Les economies d'aglomeració i d'urbanització també van contribuir a la productivitat més gran de l'economia.

Durant els anys seixanta, l'expansió manufacturera va estar fonamentalment dirigida a la demanda interna. L'agricultura comercial i el turisme es dirigien fonamentalment als mercats internacionals. En els anys setanta, les manufactures adquiririen més protagonisme en el comerç exterior, fruit d'una combinació de factors, entre els quals cal citar les millores d'eficiència, els avantatges en costos (salarials) i l'Acord preferencial amb la Comunitat Econòmica Europea.

Internament, l'economia espanyola va conèixer un canvi estructural amb el declivi de l'agricultura i l'auge de la manufactura i dels serveis.

2.2.4. Canvi en les relacions econòmiques internacionals

El 1967, l'agricultura constituïa la partida més important de les exportacions espanyoles, amb una mica més de la quarta part; la seguien en importància els productes d'alimentació, amb un percentatge superior al 20 %. En essència, les exportacions espanyoles estaven basades directament o indirectament en el sector agrícola. Amb el pas del temps, ambdues activitats van mostrar un ritme de creixement més petit que el conjunt de les exportacions, de manera que el 1980 van representar el 9,5 % i el 9,8 %, respectivament. Per la seva banda, el 1980 un 30 % de les exportacions espanyoles estaven representades per la metal·lúrgia i les activitats elèctriques; seguidament, es trobaven la siderúrgia (13 %) i els tèxtils i el cuir (9 %), i ambdues activitats representaven, respectivament, el 4 % i el 8 % de les exportacions espanyoles el 1967. En conseqüència, el període, que s'inicia en la dècada dels seixanta, significaria per a Espanya l'expansió de les activitats industrials. Aquestes respondrien, en un primer moment, a la demanda nacional en expansió, i en segon lloc, buscarien nous mercats (vegeu taula 4). Es tracta d'un període en què les exportacions espanyoles van guanyant de manera gradual una presència més gran en els mercats mundials. El 1967, les exportacions espanyoles van representar el 0,6 % del mercat mundial i, el 1979, l'1,1 %.

Taula 4. Composició de les exportacions espanyoles

	1967-1969	1970-1979	1980-1989	1990-1999	2000-2009	2010-2014
Total	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %
Material de construcció	1 %	3 %	4 %	3 %	3 %	2 %
Siderúrgia i metal·lúrgia	4 %	9 %	10 %	5 %	6 %	6 %
Tèxtils i cuirs	11 %	12 %	9 %	7 %	6 %	6 %
Fusta i paper	7 %	7 %	6 %	6 %	5 %	4 %
Mecànica i electrònica	19 %	30 %	35 %	47 %	43 %	37 %
Química	8 %	9 %	11 %	11 %	14 %	16 %
Minerals	2 %	1 %	1 %	1 %	1 %	1 %
Energia	7 %	4 %	6 %	2 %	4 %	6 %
Agricultura	21 %	11 %	9 %	8 %	6 %	6 %
Productes alimentaris	18 %	13 %	8 %	8 %	9 %	10 %
Altres	0 %	1 %	1 %	2 %	2 %	5 %

Font: Elaboració a partir de Comptes Harmonisés sur les Echanges et L'Economie Mondiale (CHELEM) (20/03/2016).

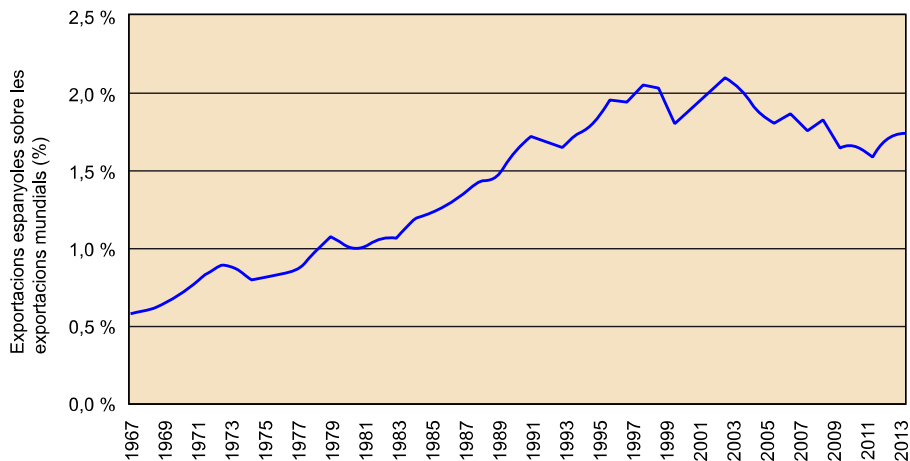
Taula 5. Orientació geogràfica de les exportacions espanyoles

	1967-1969	1970-1979	1980-1989	1990-1999	2000-2009	2010-2014
Amèrica del Nord	17 %	13 %	10 %	7 %	6 %	6 %
Amèrica Llatina i el Carib	13 %	9 %	5 %	4 %	4 %	5 %
UE	54 %	56 %	59 %	73 %	72 %	63 %
Alemanya	11 %	12 %	11 %	14 %	11 %	10 %
França	10 %	14 %	17 %	21 %	19 %	16 %
Itàlia	4 %	5 %	7 %	10 %	9 %	8 %
Regne Unit	12 %	8 %	9 %	8 %	9 %	7 %
Resta	16 %	21 %	25 %	16 %	18 %	26 %

Font: Elaboració a partir de Comptes Harmonisés sur les Echanges et L'Economie Mondiale (CHELEM) (20/03/2016).

Durant els anys seixanta, el creixement de les exportacions es va concentrar majoritàriament als actuals països de la Unió Europea, en detriment d'Amèrica del Nord i d'Amèrica Llatina. També va reduir la seva participació en les exportacions espanyoles Regne Unit, i en canvi van augmentar sobretot a França, seguit d'Alemanya i Itàlia. Entre el 1967 i el 1969, les exportacions agrícoles espanyoles a França van representar el 37 % del total de les exportacions al país gal, i les seguien en importància els productes energètics i la mecànica. En els anys setanta, la principal partida d'exportació al mercat francès van ser les activitats mecàniques i electrònica (38 %), seguides dels productes agrícoles (17 %), fusta i paper (10 %), tèxtils i cuirs (8 %), siderúrgia i metal·lúrgia (7 %) i productes alimentaris (6 %). Similar evolució han conegut les exportacions espanyoles a Alemanya: el 1967, pràcticament el 50 % dels productes exportats espanyols a aquest país eren productes agrícoles i si addicionem els productes alimentaris, obtenim dos de cada tres productes exportats a aquest país; la tercera partida en importància eren els minerals. En canvi, en la dècada dels setanta, les activitats exportadores més importants per al mercat alemany van ser la mecànica i l'electrònica (22 %), seguides per l'agricultura (20 %), tèxtils i cuirs (17 %) i siderúrgia i metal·lúrgia.

Gràfica 6. Quotes de mercat d'exportació d'Espanya

Font: Elaboració a partir de Comptes Harmonisés sur les Echanges et L'Economie Mondiale (CHELEM) (20/03/2016).

A més de l'expansió de comerç exterior, les relacions econòmiques internacionals espanyoles van experimentar un important impacte positiu per l'arribada contínua de turistes. Espanya es va convertir en la principal destinació de **turisme massiu** d'Europa occidental. Des de la perspectiva governamental, l'expansió turística desentelava una contribució molt rellevant tant per l'entrada de divises com per la creació d'ocupació. Amb el temps, s'anirien formant un conjunt d'organitzacions i grups empresarials que adquiririen, primer, un protagonisme nacional; i posteriorment, part d'ells durien a terme processos d'internacionalització. No obstant això, el pes en l'escena mundial dels grups empresarials turístics espanyols està lluny del pes del país en el mercat turístic mundial. El desenvolupament turístic es recolzaria sobre uns reduïts costos salarials i despeses mediambientals. Amb el pas del temps, la proximitat als mercats emissors, la seguretat i l'oferta turística i la relació qualitat-preu seran factors claus de la competitivitat espanyola.

El tercer pilar del nou escenari econòmic internacional va ser l'arribada massiva d'inversió directa exterior. Espanya es va obrir també des de la perspectiva dels fluxos internacionals de capital. Si bé en termes comparatius l'obertura va ser tímida, a causa de l'ultraproteccionisme previ, el flux va resultar elevat. Aquest flux hi té un triple paper. En primer lloc, va ser una font de finançament exterior; en segon lloc, l'entrada d'empreses multinacionals va contribuir a diversificar l'estructura productiva espanyola i augmentar la grandària empresarial; i finalment, va suposar una via important d'incorporació de millores tècniques i organitzatives que contribuirien a augmentar la productivitat econòmica.

L'última font de finançament exterior amb la qual es va comptar durant els anys seixanta van ser les remeses de l'emigració. Fins a les crisis econòmiques dels anys setanta, Espanya va comptar amb un flux de remeses procedents de l'emigració prèvia cap als països europeus. França, Alemanya i Suïssa van ser

les principals destinacions. Amb el pas del temps, l'import es va reduir. En la dècada dels setanta, com a conseqüència de l'augment de l'atur als països europeus, hi va haver una tornada parcial d'emigrants.

2.3. Límits del desenvolupisme

El desenvolupisme dels anys seixanta va canviar el perfil productiu i comercial del país i va comportar una millora del nivell de renda dels espanyols. La convergència de la renda per càpita aviat aconseguiria els seus límits, i es presentarien certes dificultats per continuar amb l'aproximació al nivell mitjà dels països europeus.

Dos límits addicionals del model econòmic d'aquests anys van ser:

- D'una banda, una propensió generalitzada del creixement espanyol cap al desequilibri exterior i, consegüentment, el caràcter limitatiu del mateix sobre el creixement econòmic.
- D'altra banda, la insuficient creació de llocs de treball en relació amb l'oferta de mà d'obra.

Si bé és cert que durant els anys seixanta i principis dels setanta el mercat de treball registrava taxes d'atur molt baixes, no ha d'oblidar-se que aquest experiment va suposar una important reducció de l'oferta de treball per la via de l'èxode exterior i l'augment de l'escolarització.

3. L'economia espanyola entre la crisi del petroli i la transició política

La dècada dels setanta va ser important tant des del punt de vista polític com econòmic. El canvi de règim polític, la **Transició democràtica**, va marcar l'agenda de la dècada i el necessari canvi econòmic va quedar supeditat a la situació i el projecte polítics. Generalment, s'atribueix aquesta subordinació dels problemes econòmics als polítics als anys relatius a la Transició política. No obstant això, els últims governs franquistes van dur a terme una **política econòmica acomodaticia**, amb el propòsit de mantenir el difícil equilibri polític-econòmic-social, amb un rerefons marcat per l'atemptat contra el president del Govern i la senilitat del cap de l'Estat.

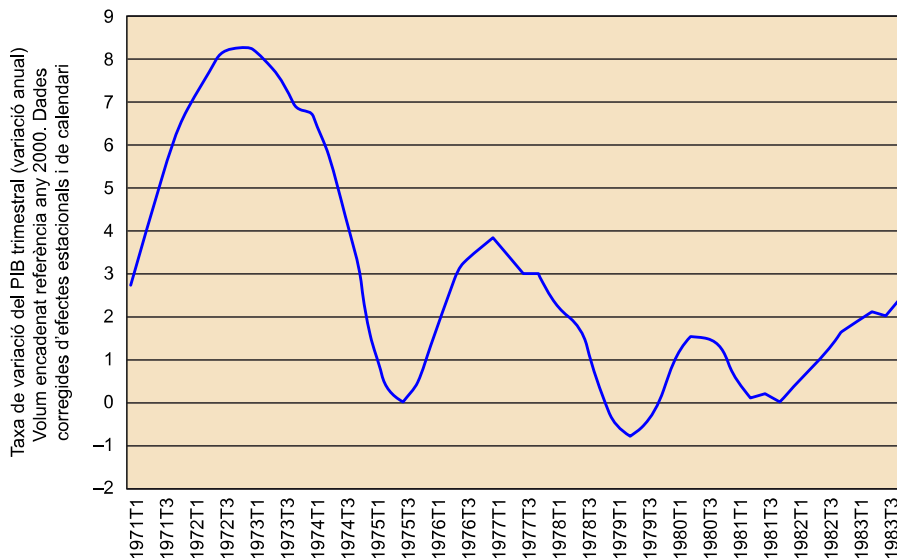
Política econòmica acomodaticia

La política monetària és acomodaticia quan, en el curs d'una expansió fiscal, s'eleva l'oferta monetària amb la finalitat d'impedir que pugin els tipus d'interès.

També ho és quan davant un xoc extern, com la pujada de preus de les matèries primeres i el petroli, les autoritats econòmiques prenen mesures com ara subvencionar els preus interns i afavorir una expansió del crèdit. Aquestes mitjanes alimenten l'activitat econòmica i la inflació, al mateix temps que posposen l'ajust econòmic.

Aquestes mesures de política econòmica, preses al llarg de la primera meitat de la dècada, van permetre sortejar l'impacte de la crisi. L'economia espanyola no va entrar en recessió com a resultat de la primera crisi del petroli. No obstant això, abans de l'arribada de la segona crisi del petroli, la situació econòmica del país era molt difícil i posava en perill el mateix procés democràtic. Els equilibris macroeconòmics eren difícils de manejar i exigien una ràpida reacció per part de les autoritats econòmiques i també dels recentment reconeguts agents socials.

Gràfica 7. Espanya: creixement i crisis econòmiques en els anys setanta

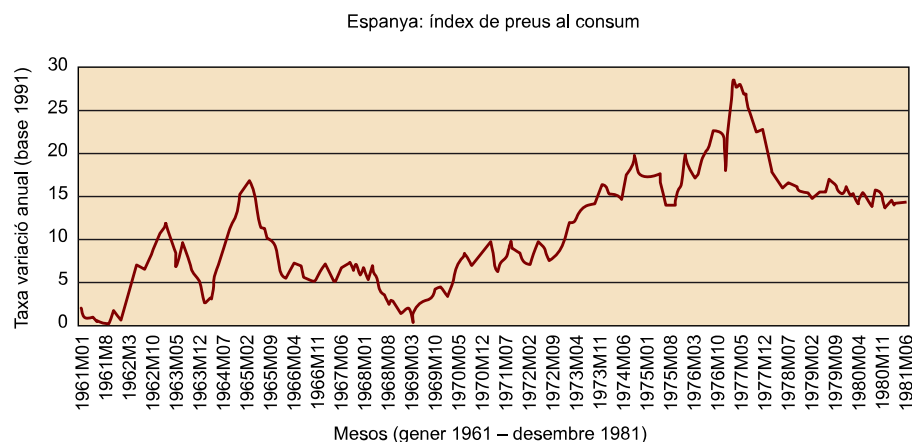
Font: Elaboració a partir de l'INE (26/01/2016).

Les conseqüències que van tenir sobre l'economia espanyola tant el xoc extern de l'encariment del petroli com la política econòmica acomodaticia no evidenciaven els problemes de l'economia espanyola, tant de naturalesa productiva com institucional.

3.1. La inflació com a principal desequilibri macroeconòmic

Des de la perspectiva macroeconòmica, l'economia espanyola mostraria un agreujament dels desequilibris interns i externs. Entrats en la segona meitat de la dècada, inflació, dèficit públic i dèficit exterior evidenciarien la insostenibilitat de la situació i, per tant, la necessitat de prendre mesures correctives. Si el dèficit públic era el resultat de la inadequació de la política pressupostària i de la mateixa feblesa del sistema fiscal, el dèficit extern era, en gran manera, conseqüència de la **inflació** galopant que vivia Espanya.

Gràfica 8

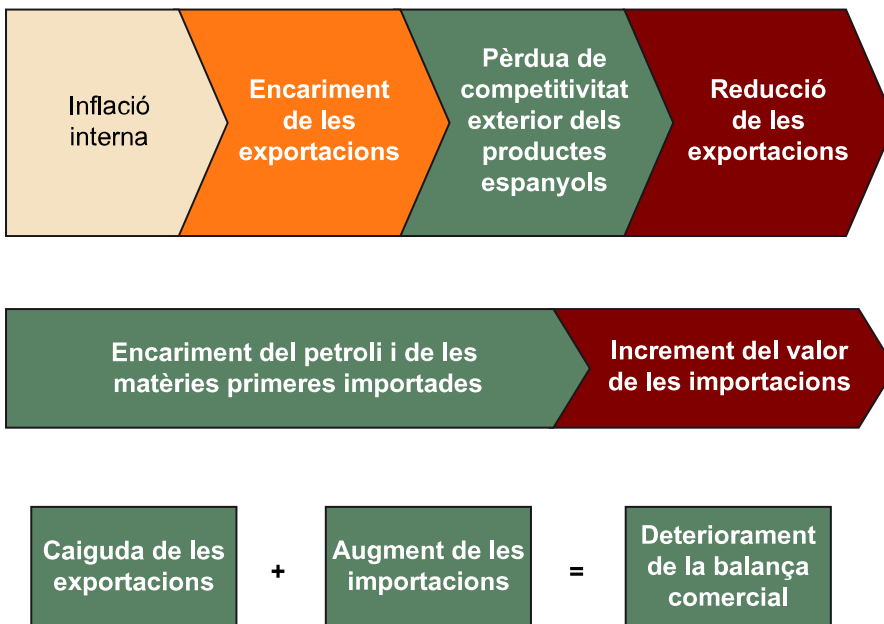

Font: Elaboració a partir de l'INE (26/01/2016).

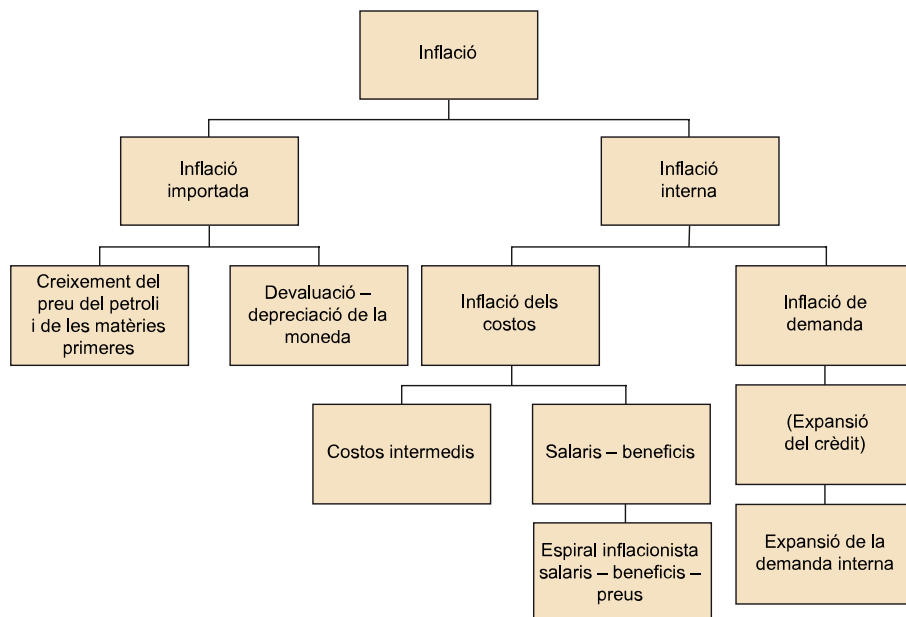
Durant la dècada dels cinquanta, el dèficit exterior o, millor dit, la impossibilitat d'importar els productes indispensables per al bon funcionament de l'economia creaven escanyaments i escassetat que es manifestaven en una inflació. Ara, en la dècada dels setanta, la inflació era la causa del dèficit exterior en afavorir les importacions i penalitzar les exportacions (il·lustració 2). En efecte, la inflació es convertiria en el principal problema econòmic i també socioeconòmic del país.

Els processos inflacionistes poden tenir un doble origen: o bé són el resultat dels processos interns que ocorren dins de l'economia, o bé es tracta d'una inflació importada, conseqüència de l'encariment en moneda nacional dels productes importats. En aquest cas, la inflació importada pot resultar d'un augment del preu del producte en origen o d'una devaluació/depreciació de la moneda (il·lustració 3).

Il·lustració 2. Inflació interna, inflació externa i desequilibri extern

Il·lustració 3. La inflació

L'encariment del petroli i la devaluació de la pesseta alimentarien els processos inflacionistes. Encara que els governs van intentar no traslladar l'increment de preus internacionals del petroli a l'àmbit intern, aquests acabarien repercutint en la formació dels preus interns, tant per la importància de l'encariment del cru com per l'alta intensitat energètica i dependència energètica externa de l'economia espanyola.

A més, el procés inflacionista va estar especialment encoratjat per mecanismes interns. D'una banda, el govern va practicar una política d'expansió del crèdit i de la liquiditat, amb el propòsit de mantenir un ritme d'expansió de l'economia. La necessitat de mantenir l'estabilitat sociopolítica i una interpretació de la situació com a merament conjuntural van justificar aquestes decisions.

El factor més gran d'inflació es trobava en el mecanisme distributiu i de formació de preus i salaris. Ni el capital ni el treball estaven disposats a reduir el seu pes dins de la renda, quan de fet era inevitable la necessitat de modificar les pautes distributives davant el xoc extern. Aquestes resistències es van manifestar en una espiral inflacionista que van portar l'economia nacional a nivells molt elevats d'inflació.

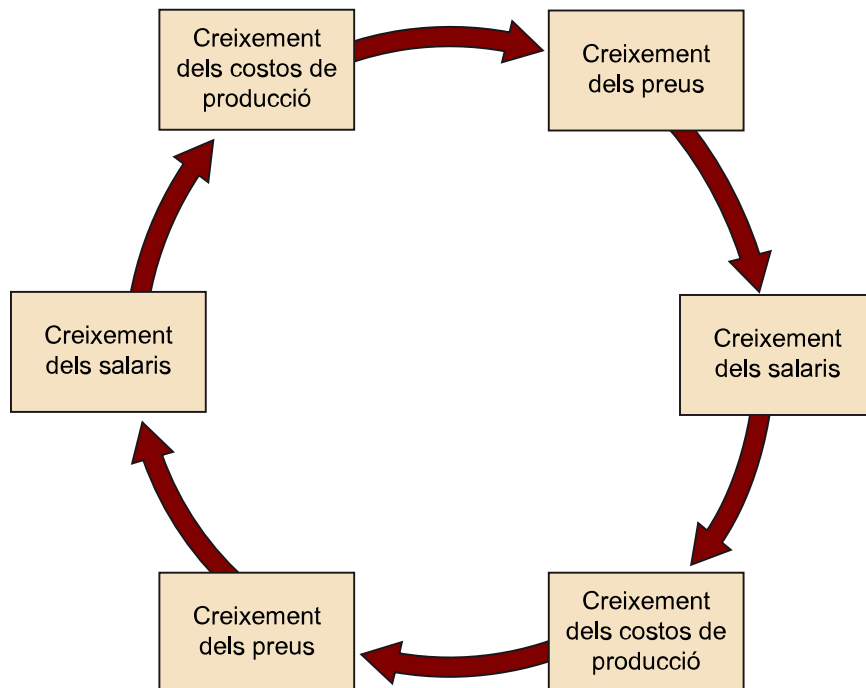
Mecanisme de fixació de preus

Existeixen diferents modalitats de fixació de preus. A l'efecte d'una presentació pedagògica de les espirals inflacionistes, considerarem el *mark-up* o marge. Aquest expressa el marge en valor o en percentatge sobre els costos:

$$\text{Marge} = (\text{Preu}/\text{Costos}) - 1$$

En conseqüència, tot augment de costos implica una reducció del marge. Per mantenir el marge, és necessari respondre a l'augment de costos incrementant el preu. El successiu augment de costos i preus, amb el manteniment del marge, ocasiona l'espiral inflacionista.

Il·lustració 4. Espiral inflacionista

Els elements bàsics d'aquesta espiral inflacionista es trobaven en uns mecanismes d'actualització de rendes sobre la base de la inflació passada, més uns punts. Era un mecanisme inflacionista per la seva pròpia definició. Per trencar amb ell, calia modificar-lo, la qual cosa implicava l'acceptació d'una pèrdua de renda per part d'un agent econòmic, el treball. Aquesta acceptació no podia fer-se al marge d'una política de rendes explícita o implícita.

3.2. Programa d'ajust i pacte de rendes

El pacte de rendes es va dur a terme en el marc d'un programa d'ajust macroeconòmic i reforma estructural que, en aquell moment, es va denominar els **Pactes de la Moncloa**.

Pactes de la Moncloa

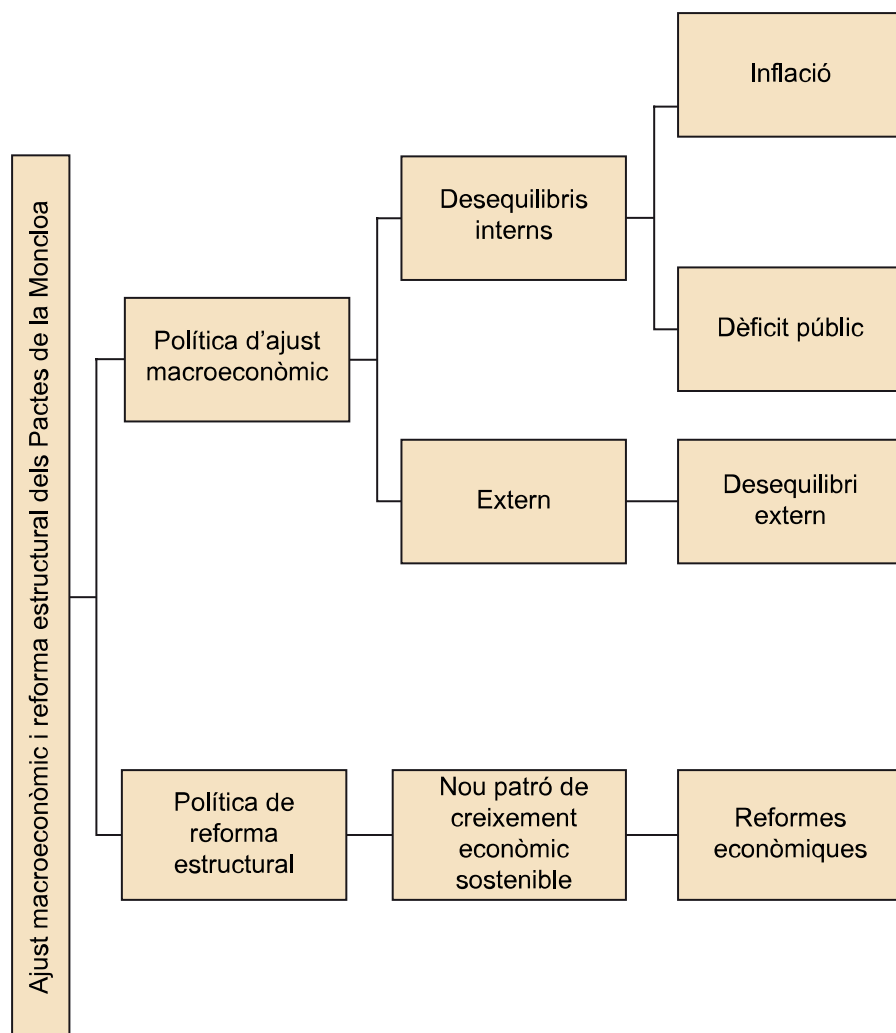
Els Pactes de la Moncloa són els acords signats en el Palau de la Moncloa durant la Transició política espanyola, el 25 d'octubre del 1977, entre:

- el govern d'Espanya de la legislatura constituent, presidit per Adolfo Suárez,
- els principals partits polítics amb representació parlamentària al Congrés dels Diputats,
- amb el suport de les associacions empresarials i el sindicat Comissions Obreres.

Aquests van implicar un consens entre forces polítiques i agents socials entorn dels problemes fonamentals de l'economia espanyola i les mesures per aplicar. El contingut del programa tenia tant mesures de caràcter econòmic com polític. Implicava una renúncia de renda (directa) a curt termini per als treballa-

dors, a canvi de la promesa de desenvolupament de l'Estat de benestar (renda indirecta) a llarg termini. Hi havia mesures de política econòmica a curt termini, ajust macroeconòmic, i mesures a llarg termini, de reforma estructural.

Il·lustració 5. La política econòmica dels Pactes de la Moncloa

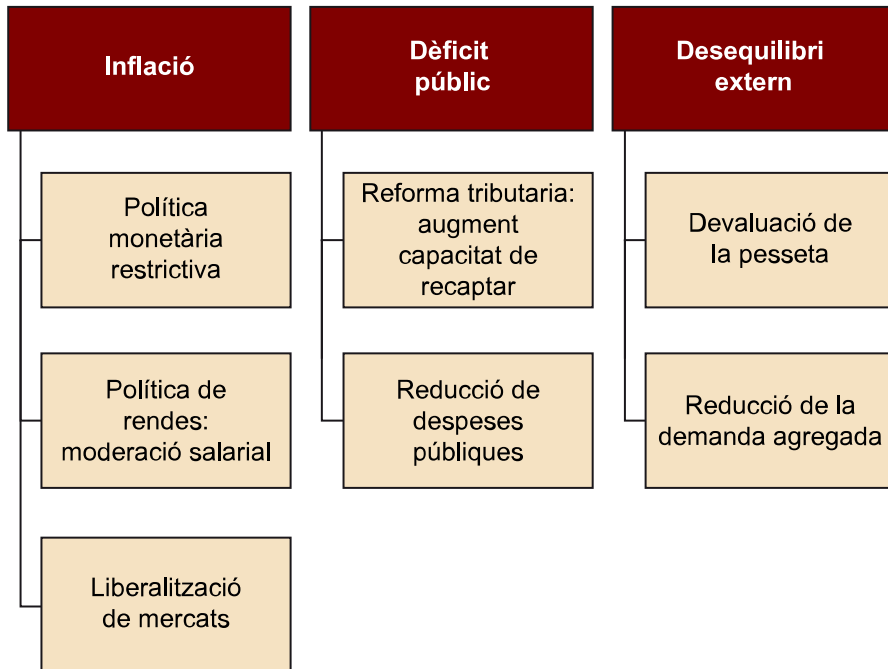

Les mesures d'ajust macroeconòmic donarien ràpidament resultats. El creixement dels preus es va alentir de manera significativa, i es van reduir els nivells d'inflació. La millora de la balança per compte corrent va resultar de la reducció dels nivells de demanda, de la devaluació i de la contenció de preus. El desequilibri públic va millorar, especialment, com a resposta a la reforma en el sistema fiscal.

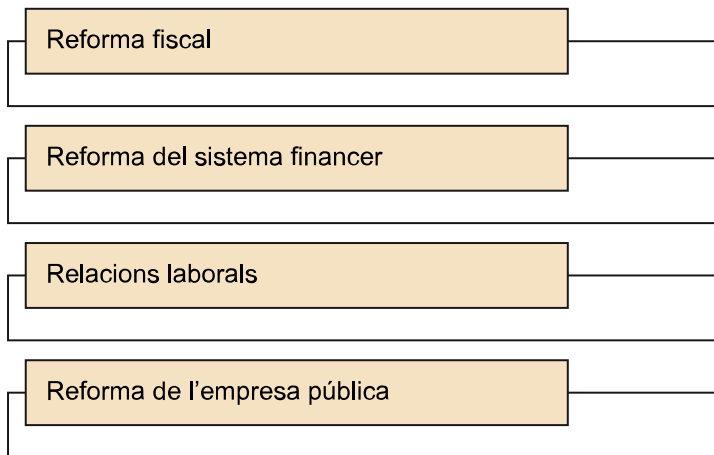
El consens polític va contribuir de manera important a la implementació de la política d'ajust macroeconòmic. La dissensió posterior, i el canvi d'orientació de la política econòmica, van impedir la realització completa de l'ajust macroeconòmic i, sobretot, l'adequada aplicació de les reformes estructurals. En conseqüència, la dècada dels vuitanta s'iniciaria amb unes dificultats macroeconòmiques i uns problemes estructurals pendents de resoldre i que aguditzaven els desequilibris. No obstant això, la gran novetat econòmica de la dècada

dels setanta va ser l'aparició d'un fort desequilibri en el mercat de treball, que adquiriria un caràcter estructural: s'instauraria en l'economia espanyola l'atur massiu.

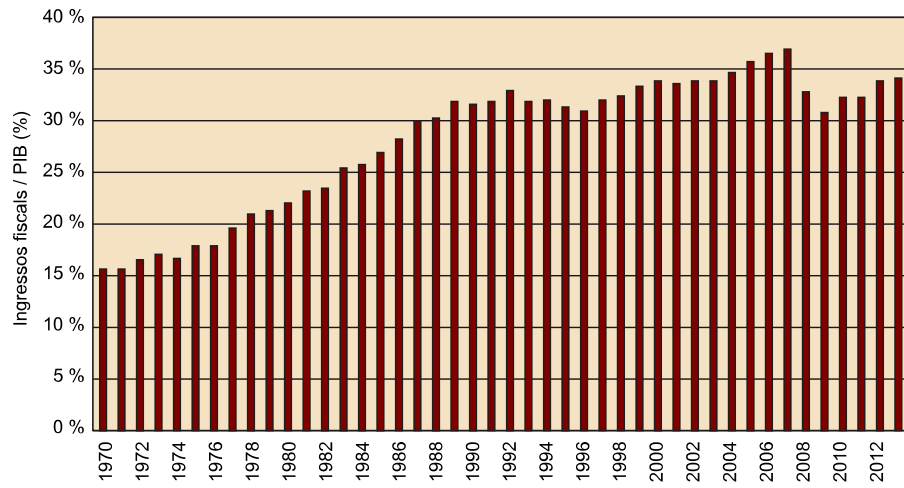
Il·lustració 6. Desequilibris macroeconòmics i línies d'actuació dels Pactes de la Moncloa

Il·lustració 7. Àmbits de les reformes estructurals dels Pactes de la Moncloa

Gràfica 9. Espanya: pressió fiscal

Font: Elaboració a partir de l'OCDE (23/03/2016).

4. L'última crisi econòmica espanyola del segle XX

En el terreny socioeconòmic, la dècada dels setanta va obrir un nou escenari en el qual es mouria durant llarg temps el mercat de treball espanyol: l'atur massiu. Durant els anys setanta, les causes del creixement de l'atur es trobaven en la recessió i l'expansió de la població activa. Els anys vuitanta hi afegirien, en el seu primer quinquenni, una forta destrucció de llocs de treball. L'aplicació dels Pactes de la Moncloa va ser reeixida en la reducció de la inflació i la correcció del dèficit exterior i, en menor mesura, del dèficit públic. No obstant això, el seu component econòmic estructural no va arribar pràcticament a aplicar-se. Els necessaris ajustos productius es van diferir, així com la cerca d'un nou model productiu. Aquestes necessitats formarien part de l'agenda del nou govern encapçalat per Felipe González. La degradació macroeconòmica i la voluntat d'integració europea ampliarien els reptes de l'economia i la política econòmica dels anys vuitanta.

4.1. La política econòmica del govern socialista de Felipe González

El programa econòmic a mitjà termini del govern socialista preveia inicialment un període d'aplicació des del 1984 fins al 1987, que després es va perllongar des del 1985 fins al 1988, i una de les seves característiques més rellevants va ser la seva laxitud i la seva adaptabilitat a diferents contextos macroeconòmics. L'objectiu final del programa era aconseguir un creixement econòmic entorn del 3 %, un nivell que s'associava amb la creació d'ocupació.

El programa definia tant una **gestió macroeconòmica** com una sèrie de **reformes estructurals i institucionals**. La gestió macroeconòmica prenia com a referent el manteniment dels equilibris macroeconòmics; les reformes remeïen als següents punts:

- Ajust productiu, tant en el seu vessant energètic com industrial.
- Transformació i modernització agrària.
- Flexibilització del mercat de treball.
- Reforma de la seguretat social.
- Redisseny del paper i organització de l'empresa pública.
- Planificació i enfortiment de la petita i mitjana empresa.

Una part significativa de la política d'ajust anava a la trobada directa de l'objectiu bàsic del pla –creixement econòmic i creació d'ocupació–, i també de la mateixa instrumentació macroeconòmica, fet que posava en perill els equilibris buscats en aquest terreny. Les polítiques d'ajust empresarial requerien nous fons públics i de mesures financeres per a les empreses en crisi. Aquestes actuacions es van dur a terme mitjançant l'ús de subvencions de funcionament pressupostàries, crèdit oficial, aval de les entitats de crèdit oficial als préstecs concedits per la banca privada i altres instruments financers. En conjunt, eren mesures que van tenir un significatiu impacte sobre la despesa pública i van induir un caràcter expansiu a la política fiscal. Al mateix temps, donat el vincle entre la indústria afectada per la crisi i la banca, aquesta va requerir mecanismes d'intervenció i ajuda per part del Banc d'Espanya i del govern. L'impacte pressupostari d'aquestes intervencions agreujaria l'equilibri pressupostari. Es reconeixia l'existència, també, d'una crisi bancària.

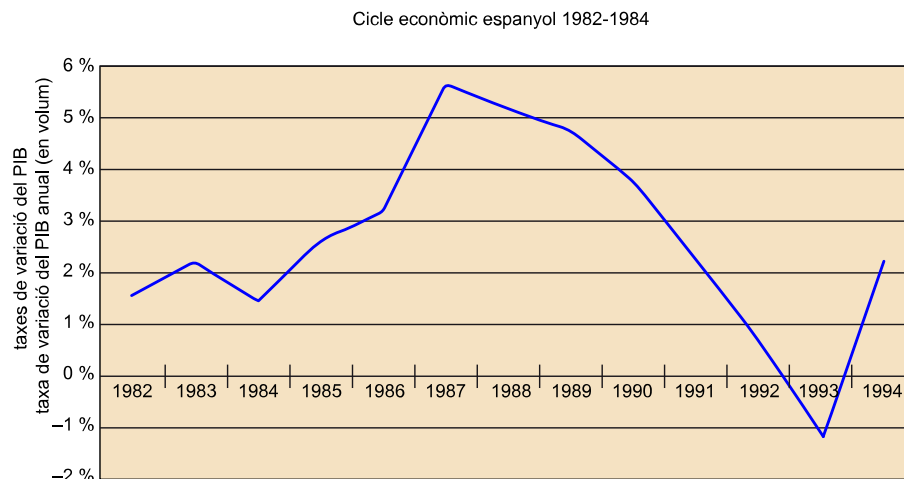
La rapidesa i intensitat més grans dels ajustos productius enfront de les polítiques de reconversió i de reindustrialització contradieien l'objectiu de creació de l'ocupació anunciada pel govern, ja que provocaven un increment de l'atur. L'augment de la desocupació que resultava dels ajustos productius i el tancament d'empreses revestia un clar impacte industrial i regional. El govern va crear una sèrie de fons i mecanismes d'intervenció financera, amb el propòsit de suavitzar els efectes de l'ajust sobre l'ocupació (Fons de Promoció d'Ocupació, zones d'urgent reindustrialització, etc.).

En el terreny energètic es va dur a terme una revisió del pla energètic nacional. Aquesta incloïa una moratòria nuclear i actuacions encaminades a sanejar financerament les empreses elèctriques, i una reestructuració i privatització de CAMPSA. Les circumstàncies van portar al govern a l'expropiació de RUMASA, amb un cost per a les arques públiques de més de 3.300 milions d'euros.

La política d'ocupació del govern socialista es va ampliar amb la reforma parcial de l'Estatut dels Treballadors del 1984. La reforma va modificar la normativa sobre contractes en pràctiques per a la formació, els contractes temporals i a temps parcial, i va mostrar una clara orientació de flexibilització dels mecanismes d'entrada i sortida del mercat de treball. La moderació salarial va ser una màxima per part del govern.

Al mateix temps, el govern es va mostrar molt permissiu a l'expansió de l'economia submergida. La lluita contra el frau fiscal no va ser en absolut la mesura estrella per incrementar el necessari finançament del sector públic. Més aviat, el frau fiscal va augmentar com a resposta a l'augment de la pressió fiscal. A més, el govern va crear nous tipus de deute públic i nous coeficients obligatoris per a la banca i caixes d'estalvi.

Gràfica 10

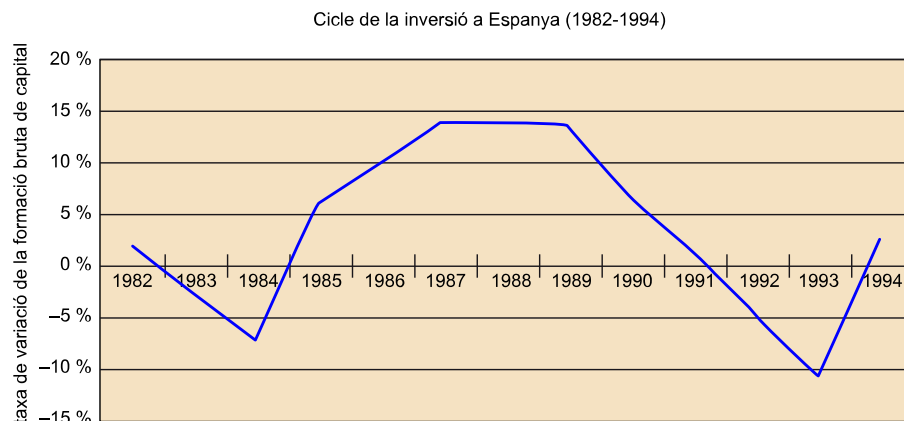
Font: Elaboració a partir de l'INE (09/03/2016).

El creixement econòmic del país durant els anys 1983-1985 va ser del 2,04 %, i va estar per sota de l'objectiu establert, 3 %. Un ritme de creixement econòmic insuficient, segons els models econòmics, per crear ocupació. En contra de les declaracions d'intencions del govern, el període es va mostrar propici a la destrucció d'ocupació i l'atur va augmentar, entre el 1983 i el 1985, fins a apropar-se a la xifra de tres milions d'aturats.

Des del 1985, s'aprecia un cert canvi en alguns indicadors econòmics que es confirmarien els anys posteriors, obrint un nou cicle per a l'economia espanyola, el cim de la qual, en taxes de creixement, s'aconseguiria el 1987. Seria bàsicament el sector exterior el que actuaria com a motor de creixement econòmic. Les exportacions van créixer per la combinació del creixement de l'economia nord-americana (i de l'economia internacional) i la feblesa de la demanda interna. D'altra banda, l'aprovació de l'adhesió espanyola a la Comunitat Europea provocaria un espectacular augment dels fluxos financers entrants a Espanya. Una part molt significativa d'aquests fluxos financers eren inversions d'empreses estrangeres que buscaven una implantació a Espanya, des d'on projectar-se al futur mercat únic europeu.

Aquest flux de finançament exterior va ocasionar múltiples conseqüències sobre l'economia espanyola. D'una banda, i complint els pronòstics de l'enfocament d'absorció, va alimentar l'expansió de la demanda interna (consum, inversió i despesa pública). D'altra banda, va contribuir a una forta apreciació de la pesseta. La política monetària restrictiva de lluita contra la inflació no contribuïa a frenar l'evolució canviària que l'enorme flux entrant de capital ocasionava.

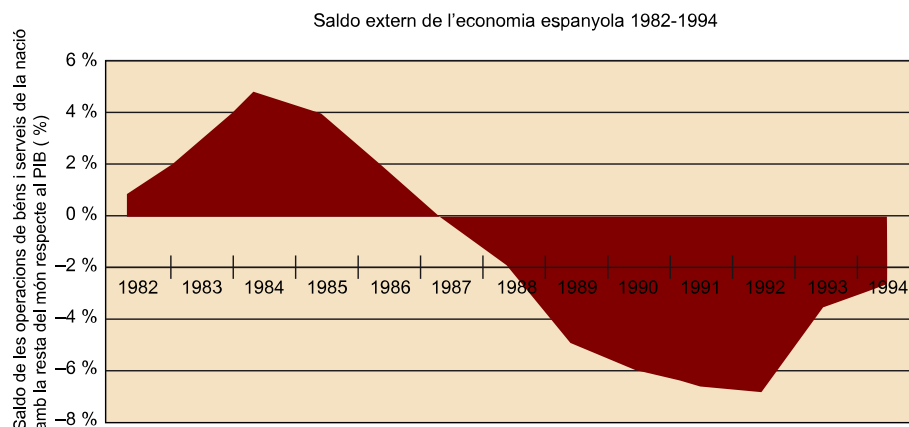
Gràfica 11

Font: Elaboració a partir de l'INE (09/03/2016).

El quinquenni 1986-1990 es va caracteritzar per una forta expansió de l'obra civil pública espanyola. En aquest capítol, es recollien actuacions tendents a modernitzar les infraestructures i equipaments nacionals, així com altres motivades per la celebració simultània, a Espanya, de tres esdeveniments internacionals el 1992: els Jocs Olímpics de Barcelona, la celebració del cinquè centinari del descobriment d'Amèrica i l'Exposició Universal de Sevilla. A més, com a resultat de la necessitat de donar una resposta a l'èxit de la vaga general del 1988, el govern va incrementar les partides socials de la despesa pública. Entre el 1986 i el 1989, la formació bruta de capital fix va créixer a una mitjana superior als dos dígits; i el ritme de creixement del consum privat mitjà d'aquest període es va apropar al 5 %. Tots els components de la demanda interna van contribuir a l'expansió de l'economia, fins a doblar la taxa de creixement anterior. No obstant això, el creixement de la demanda interna, l'apreciació de la moneda i el desarmament aranzelari fruit de la integració europea aviat incidirien negativament en els equilibris macroeconòmics, sense arribar a millorar substancialment el desequilibri del mercat de treball. El saldo exterior va passar de ser positiu fins al 1986, a aconseguir pràcticament un saldo negatiu del 7 % del PIB el 1992.

Gràfica 12

Font: Elaboració a partir de l'INE (09/03/2016).

A més de mantenir uns elevats tipus d'interès, el Banc d'Espanya va respondre reduint la liquiditat i el crèdit des del 1989. La inversió va ser el primer component a assumir les noves mesures de política econòmica, i va reduir a la meitat la taxa de creixement. El consum privat també va notar el canvi, però va ser menys sensible. El consum públic també va disminuir la seva taxa de creixement, però en menor mesura que el sector privat. En canvi, malgrat el gradual refredament intern de l'economia espanyola, el desequilibri extern seguia creixent, alimentat per la forta apreciació de la **pesseta**. La sobrevaloració de la pesseta va adquirir un caràcter relativament definitiu en incorporar-se aquesta al sistema monetari europeu amb un tipus de canvi central clarament apreciat. Aquesta decisió es va prendre sota les circumstàncies del moment: fort entrada de capital exterior i política monetària restrictiva, però no es van tenir en compte el perfil de competitivitat internacional de l'economia espanyola i la seva més gran i persistent inflació.

La pesseta i la Unió Monetària Europea

La pesseta s'havia integrat en el mecanisme de canvis del SME el 1989, amb un compromís de mantenir les fluctuacions canviàries de la pesseta dins d'una banda de $\pm 6\%$. La primera fase de la Unió Monetària es va complir, en un àmbit europeu des del 1990, amb la lliure mobilitat de capital, que va ser efectiva des de l'1 de febrer del 1992. La segona part començava l'1 de gener del 1994 i es corresponia a l'establiment dels criteris de convergència en termes d'inflació, tipus d'interès, dèficit públic i deute públic i estabilitat canviària. El 2 de maig del 1998, es van decidir els onze països que formarien part de l'eurozona, entre els quals es trobava Espanya.

Amb aquest panorama nacional, els esdeveniments econòmics i polítics internacionals provocarien ràpidament una forta crisi econòmica nacional. La resposta a aquesta crisi es va recolzar bàsicament en una instrumentació macroeconòmica i les mesures de caràcter estructural es van resumir bàsicament a la reforma del mercat de treball. Les mesures de política econòmica necessàries davant el canvi de cicle haurien d'articular-se, a més, amb la corresponent política de convergència europea.

El govern socialista va dissenyar un programa de mesures encaminades a assegurar la incorporació espanyola en la **Unió Monetària Europea**. El programa estava presidit més per l'entusiasme i l'afany europeista que per la realitat i les necessitats de l'economia espanyola davant aquest repte. Igual que havia succeït amb la integració de la pesseta al sistema monetari europeu, es considerava ara que les restriccions externes que imposaria la participació en la unió monetària serien garantia suficient per assegurar l'aplicació de les mesures estructurals i, també, l'encert d'aquestes. L'experiència dels anys de la pesseta en el **sistema monetari europeu** (SME) no es podria prendre com una garantia d'això. Així mateix, alguns «èxits» de la política econòmica, com ara l'augment de l'ocupació, es van deure en bona mesura a l'aflorament de l'economia submergida.

4.2. La recessió i les mesures econòmiques del 1992

Al juliol del 1992, el govern va semblar que apercebia el descens dels ingressos públics, conseqüència lògica del canvi de cicle i del continu augment de la despesa (tant fruit dels estabilitzadors automàtics com de mesures discrecionals relacionades amb els esdeveniments internacionals que celebrava Espanya aquest any). El govern va decretar un augment del tipus mitjà de l'IVA i del tipus marginal de l'IRPF, i va procedir a reduir les prestacions socials per desocupació i la despesa farmacèutica.

«El 17 de setembre del 1992, el ministre d'Economia Carlos Solchaga va haver d'explicar al Congrés l'embat que li havia portat a trucar a la porta de Brussel·les i discutir durant hores fins a aconseguir un acord per devaluar la pesseta. Va ser l'endemà d'un dimecres negre amb un comunicat de guerra desolador: la pesseta, devaluada; la lliura esterlina i la lira italiana, fora del sistema monetari europeu (SME); i una esquerda en el projecte de l'Europa econòmica. La pesseta es va devaluar dues vegades més en els mesos següents i una quarta, l'última de la història, el 1995 [...]. Una massa de diners calents que fa ensuma la flaqueza d'un país, abandona els actius febles i s'abalança sobre els forts, en grans quantitats i a curt termini, contribuint a enfonsar els primers. En els noranta, els especuladors van guanyar la batalla als Estats.»

Al setembre del 1992, la lira italiana i la lliura britànica abandonen el mecanisme canviari europeu i la pesseta va efectuar la primera devaluació. Al novembre del 1992, té lloc una devaluació de la pesseta i de l'escut portuguès. Al gener del 1993, es va devaluar la moneda irlandesa. Espanya i Portugal tornen a devaluar les seves respectives monedes al maig del 1993. Al juliol, el franc francès mostra grans dificultats per respectar els seus compromisos canviaris. La decisió europea va consistir a ampliar fins al 15 % les bandes de fluctuació canviaria.

Darrere de la crisi del sistema monetari europeu (SME) del 1992, es troben els alts tipus d'interès a Alemanya. La reunificació alemanya no va comptar amb la suficient ajuda financera europea, i el resultat va ser un augment del deute germànic i el consegüent augment del tipus d'interès. Aquest increment es veuria reforçat per la política monetària restrictiva de lluita contra la inflació que va aplicar el Bundesbank.

El procés de creació del **mercat únic europeu**, amb la consegüent lliure mobilitat del capital, conduiria a sortides ràpides de capital des de les economies més febles, i va disseminar en les economies continentals l'augment del preu dels diners. El marc era la moneda d'ancoratge del SME, i l'evolució dels tipus d'interès del Bundesbank tenia necessàriament que afectar tot el sistema. Aquest context va ser aprofitat pels especuladors canviaris, els quals van forçar múltiples devaluacions canviàries i la fallida del SME. La feblesa política del procés de creació de la Unió Monetària Europea es va incrementar pel no danès en el referèndum sobre el Tractat de la Unió Europea de Maastricht.

Les successives devaluacions van facilitar la resposta de la política econòmica a la situació econòmica, encara que generaven incertesa política en els mercats sobre el futur de la unió monetària. Les devaluacions de la pesseta van

contribuir a resoldre el desequilibri exterior de l'economia espanyola. Aquest era un dels problemes macroeconòmics i estructurals de l'economia espanyola. La instrumentació política només resolva temporalment els símptomes de la malaltia de l'economia nacional.

Les devolucions forçades i la situació espanyola resulten de la tempesta monetària. Però les conseqüències sobre l'economia espanyola també estan motivades per la situació macroeconòmica i productiva del país i per les decisions de política monetària. En aquest punt, té un paper destacat la incorporació de la pesseta al SME.

Espanya havia entrat en recessió en el quart trimestre del 1992, i es va perllongar durant un any, de manera que en l'últim trimestre del 1993 s'aconseguia una taxa de variació del PIB positiva. La forta depreciació de la pesseta va accelerar les exportacions, i aquestes van alimentar l'inici d'un nou cicle de creixement que, amb el temps, es mostraria especialment perllongat pel creixement de la demanda interna tant de consum com, sobretot, d'inversió immobiliària.

